

STICHTING PENSIOENFONDS B&S

JAARVERSLAG 2018

1 INHOUD

1	INHOUD	2
2	KENGETALLEN EN KERNCIJFERS	3
2.1	MEERJARENOVERZICHT VAN KENGETALLEN EN KERNCIJFERS	3
2.2	TOELICHTING OP DOEL EN FUNCTIE MEERJARENOVERZICHT	4
3	VERSLAG VAN HET BESTUUR	5
3.1	PROFIEL	5
3.2	ORGANISATIE	7
3.3	VERSLAG VAN DE VISITATIECOMMISSIE	11
3.4	VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN.....	14
3.5	VERSLAG VAN HET BESTUUR	15
3.6	RISICO PARAGRAAF TEN AANZIEN VAN DOELSTELLINGEN, BELEID EN RISICOHOUING	19
3.7	FINANCIËLE PARAGRAAF	23
3.8	BELEGGINGENPARAGRAAF	29
3.9	PENSIOENPARAGRAAF	34
3.10	ACTUARIËLE PARAGRAAF	36
3.11	RISICOPARAGRAAF	39
3.12	TOEKOMSTPARAGRAAF	42
4	JAARREKENING	44
4.1	BALANS PER 31 DECEMBER 2018.....	44
4.2	STAAT VAN BATEN EN LASTEN OVER 2018	46
4.3	BESTEMMING VAN HET SALDO VAN BATEN EN LASTEN.....	47
4.4	KASSTROOMOVERZICHT OVER 2018	48
4.5	TOELICHTING BEHORENDE TOT DE JAARREKENING 2018	49
4.5.1	INLEIDING.....	49
4.5.2	OVEREENSTEMMINGSVERKLARING	49
4.5.3	GRONDSLAGEN VOOR DE WAARDERING	49
4.5.4	GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING	55
4.5.5	GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT	57
4.5.6	TOELICHTING OP DE BALANS	58
4.5.7	NIET IN DE BALANS OPGENOMEN ACTIVA EN VERPLICHTINGEN	66
4.5.8	RISICOBEEHER EN DERIVATEN.....	67
4.5.9	VERBONDEN PARTIJEN	74
4.5.10	TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN.....	75
4.5.11	BELASTINGEN	79
4.5.12	STATUTAIRE REGELING OMTRENT DE BESTEMMING VAN HET SALDO VAN BATEN EN LASTEN.....	79
4.5.13	GEBEURTENISSEN NA BALANSDATUM	79
5	OVERIGE GEGEVENS	80
5.1	ACTUARIËLE VERKLARING	80
5.2	CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT	83

2 KENGETALLEN EN KERNCIJFERS

2.1 Meerjarenoverzicht van kengetallen en kerncijfers

	2018	2017	2016	2015	2014
Deelnemers					
Deelnemers	521	494	472	452	452
Gewezen deelnemers	603	549	480	447	390
Pensioengerechtigden	<u>19</u>	<u>17</u>	<u>22</u>	<u>16</u>	<u>15</u>
Totaal aantal deelnemers	1.143	1.060	974	915	857
Ouderdomspensioen	15	12	17	11	10
Nabestaanden- en wezenpensioen	<u>4</u>	<u>5</u>	<u>5</u>	<u>5</u>	<u>5</u>
Totaal pensioengerechtigden	19	17	22	16	15
<i>Bedragen in €*1.000</i>					
Feitelijke premie ¹	2.963	2.717	2.589	2.378	2.167
Kostendeckende premie	3.509	4.139	3.402	2.402	1.996
Gedempte premie	1.894	2.162	2.020	1.339	1.399
Pensioenuitvoeringskosten	328	365	255	276	227
Uitvoeringskosten in euro per deelnemer ²	607	714	516	589	486
Ouderdomspensioen	83	56	49	27	6
Tijdelijk ouderdomspensioen	76	68	66	26	4
Partnerpensioen	19	19	19	19	3
Wezenpensioen	1	2	2	2	2
Saldo overdracht van rechten	-205	-44	-77	78	94
Vermogenssituatie en solvabiliteit					
Aanwezig vermogen ³	44.277	41.999	38.316	30.520	28.118
Technische voorzieningen	45.881	41.117	38.734	31.223	25.119
Minimaal vereist vermogen	47.575	42.828	40.167	32.388	26.074
Beleidsdekkingsgraad	101,1%	101,6%	97,2%	103,8%	109,0%
Aanwezige dekkingsgraad	96,5%	102,1%	98,9%	97,7%	111,9%

¹ Zie voor een toelichting op de feitelijke -, gedempte en kostendeckende premie paragraaf 3.10.

² Het aantal deelnemers is hierbij de som van de actieve en gepensioneerde deelnemers overeenkomstig de aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie.

³ Door herziening van het Besluit FTK per 1 februari 2011 mogen (gedeeltelijk) herverzekerde pensioenfondsen het kredietrisico op de verzekeraar buiten beschouwing laten bij de berekening van het verplicht eigen vermogen en de waardering van de vordering op de verzekeraar op marktwaarde. Het bestuur heeft besloten geen rekening meer te houden met het kredietrisico op de herverzekeraars. Als gevolg hiervan zijn de vergelijkende cijfers voor "pensioenvermogen" en "dekkingsgraad aanwezig" aangepast.

	2018	2017	2016	2015	2014
Vereiste dekkinggraad	124,1%	124,4%	123,2%	122,7%	110,3%
Reële dekkinggraad ⁴	80,8%	80,4%	77,9%	81,9%	
Beleggingsportefeuille					
Aandelen	17.331	17.997	16.245	4.780	3.640
Vastrentende waarden	19.526	16.826	14.750	18.681	16.850
Derivaten	-16	117	-203	-	-
Geldmarktfonds	-	-	-	-	1.530
Af te wikkelen transacties	-	-	-	-	-
Totaal beleggingen	36.842	34.940	30.792	23.461	22.020
Beleggingsopbrengsten	-362	1.417	4.865	-572	6.633
Beleggingsperformance					
Beleggingsrendement	-0,11%	3,58%	19,8%	-1,50%	45,10%
Beleggingsrendement afgelopen 5 jr.	13,37%	12,44%	14,40%	11,80%	13,68%
Kosten vermogensbeheer in % van gem. vermogen	0,41%	0,46%	0,49%	0,41%	0,39%
TV actieven als % van totale TV	68,4%	70,5%	66,6%	69,3%	74,1%

2.2 Toelichting op doel en functie meerjarenoverzicht

Het doel van het meerjarenoverzicht is inzicht te geven in de belangrijkste kengetallen en kerncijfers over de afgelopen vijf jaar.

De dekkinggraad is het quotiënt van het pensioenvermogen en de voorziening pensioenverplichtingen.

De portefeuillerendementen zijn voor aftrek management-, custodiankosten en overige beleggingskosten.

⁴ Bij het berekenen van de reële dekkinggraad van het fonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie.

3 VERSLAG VAN HET BESTUUR

3.1 Profiel

Stichting Pensioenfonds B&S, (het fonds) statutair gevestigd te Farmsum is opgericht op 27 december 2005. De laatste statutenwijziging was op 31 juli 2014. Het fonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 02091445. Het fonds is een ondernemingspensioenfonds.

Missie, Visie en Strategie.

Het fonds heeft kort samengevat als doel het uitkeren van pensioen aan (toekomstige) pensioengerechtigden en het toekennen van uitkeringen aan de nabestaanden bij overlijden. Verder heeft het pensioenfonds in de uitvoeringsovereenkomst met de aangesloten werkgever(s) afspraken gemaakt over de financiering van de pensioenovereenkomst. Het bestuur heeft daarmee in de zin van deze ABtN de volgende belanghebbenden:

- ✓ De actieve deelnemers;
- ✓ De gewezen deelnemers;
- ✓ De pensioengerechtigden;
- ✓ De overige aanspraakgerechtigden als gewezen partners;
- ✓ De aangesloten werkgever(s).

Missie

Een missie is datgene wat een organisatie – in dit geval een pensioenfonds – naar buiten wil uitdragen:

- ✓ Wat is ons werkterrein?
- ✓ Wat is ons bestaansrecht?
- ✓ Welke betekenis hebben wij voor onze stakeholders?
- ✓ Wat zijn onze normen, waarden en overtuigingen?
- ✓ Wat zijn onze intenties en ambities?

De missie geeft derhalve aan welke functie het fonds in de markt kan en wil vervullen en definieert hierdoor de bestaansgrond.

Het fonds streeft er naar een duurzame en betrouwbare partner te zijn voor participanten en werkgever. Hiertoe voert het fonds een solide financieel beleid dat in overeenstemming is met wet- en regelgeving. Het vermogen wordt op een efficiënte en kosteneffectieve manier beheerd waarbij risico's adequaat worden gemanaged.

Visie

Een visie is een algemene voorstelling van de toekomst van het fonds:

- ✓ Hoe ziet de omgeving van ons fonds er in de verre toekomst uit?
- ✓ Wat willen we als fonds tegen die tijd bereikt hebben?
- ✓ Langs welke weg gaan we die positie bereiken?

De visie is bij voorkeur een inspirerende beschrijving van het beeld dat het fonds wil uitstralen. Het fonds wil op een efficiënte en kosteneffectieve manier de pensioenregeling van de sociale partners uitvoeren. De dynamiek in de pensioenwereld is de laatste jaren sterk toegenomen. Het fonds wil een betrouwbare en solide partner zijn voor haar stakeholders in deze veranderende omgeving.

Strategie

De strategie van het fonds is op te delen in 3 deelgebieden.

Uitvoering

De pensioenregeling wordt op een doelmatige wijze en tegen aanvaardbare kosten uitgevoerd. Het fonds zorgt voor een goede en adequate inrichting van haar processen.

Beleggingen

Risico's worden afgewogen en adequaat gemanaged, rekening houdend met de risicovoorkeuren van de sociale partners.

Communicatie

Het fonds communiceert tijdig en duidelijk naar (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden.

Uitkomsten 2018:

Het bestuur evalueert jaarlijks haar functioneren en effectiviteit van haar beleid. Hierbij wordt ook nagegaan in hoeverre de gestelde doelen op het gebied van missie, visie en strategie worden bereikt.

Het bestuur heeft recentelijk haar functioneren beoordeeld, alsmede de uitbestedingspartijen en adviseurs, waarbij een concrete lijst is opgesteld van actiepunten voor 2019. Daarbij worden de werkzaamheden beter vastgelegd en opgevolgd en kan het bestuur efficiënter vergaderen en besturen. Hierbij wordt het bestuur ondersteund door een externe adviseur, aangesteld door de werkgever, die ondermeer bij het uitwerken van diverse bestuurstaken concept stukken voorbereidt.

Door het APF traject in 2017-2018 zijn enkele nog niet uitgevoerde zaken in 2019 alsnog door het bestuur versneld opgepakt.

3.2 Organisatie

Bestuur

De samenstelling van het bestuur per 31 december 2018 is als volgt:

Naam	Geboorte jaar	Functie	Vertegenwoordiging	Lid sinds	Einde zittingsduur
Mevr. C.C.E. Neele	1972	Voorzitter	Werkgever	2005	2019
M. Kampers	1979	Vice voorzitter	Werkgever	2005	2021
C.H.P. Stamkot	1979	Secretaris	Werknemers	2009	2019
O.M.H. Amerongen	1978	Vice secretaris	Werknemers	2013	2020

De zittingsperiode voor de heer M. Kampers liep in 2017 af. In 2018 is de heer Kampers herbenoemd voor een periode van vier jaar en is de herbenoeming gemeld bij DNB. DNB heeft hiertegen geen bezwaar gemaakt.

Een bestuurder namens de pensioengerechtigden ontbreekt. Gezien het profiel van de onderneming met slechts 19 pensioengerechtigden is het de verwachting dat de vacature niet snel zal worden ingevuld.

Het bestuur van het fonds heeft een deel van de dagelijkse uitvoering van de werkzaamheden uitbesteed aan een uitvoeringsorganisatie, Appel Pensioenuitvoering B.V. Deze werkzaamheden betreffen de financiële administratie, de pensioenadministratie, het jaarwerk en de rapportages ten behoeve van de Nederlandsche Bank. Het vermogensbeheer is ondergebracht bij BNP Paribas Investment Partners.

Uitgangspunt is dat het bestuur, conform de eisen van de Pensioenwet, verantwoordelijk is en blijft voor de juiste uitvoering van de uitbestede taken. Het bestuur heeft uitsluitend bevoegdheden conform de statuten en reglementen van het fonds, in overeenstemming met de vastlegging in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABtN).

Diversiteit bestuur en overige gremia

Stichting pensioenfonds B&S vindt het belangrijk dat alle belanghebbenden van het fonds zich vertegenwoordigd weten. Waar dat kan streeft Stichting pensioenfonds B&S ernaar dat het bestuur en het verantwoordingsorgaan een afspiegeling zijn van het actuele deelnemersbestand in termen van man/vrouw verdeling en evenwichtige verdeling van leeftijden. Het bestuur voldoet hier in redelijke mate aan doordat het bestaat uit een vrouw en drie mannen waarbij (slechts) één bestuurslid ouder is dan 40 jaar. Het verantwoordingsorgaan bestaat uit twee mannen, jonger dan 40 jaar.

Wel is het bestuur van mening dat de geschiktheid van de kandidaat bestuurders belangrijker is, mede gezien de relatief kleine populatie en daarmee de potentiële kandidaten.

Dagelijks bestuur

Het algemeen beleid, waaronder wordt verstaan het lange termijn- of strategisch beleid van het fonds, wordt vastgelegd door het bestuur. Het dagelijks beleid, waaronder wordt verstaan het beleid inzake dagelijkse uitvoering van de werkzaamheden van het fonds of het tactische beleid, wordt per deelgebied bepaald door tenminste twee personen.

Het dagelijks beleid met wordt bepaald door Mevr. C.C.E. Neele en C.H.P. Stamkot.

Verantwoordingsorgaan (VO)

Het VO vertegenwoordigt alle belanghebbenden van het fonds. Uitgangspunt in het handelen van ieder individueel lid van het VO en het VO als geheel is dat hij/zij handelt in het belang van alle belanghebbenden van het fonds, rekening houdend met de korte- en langetermijneffecten van maatregelen.

Het VO bewaakt of het bestuur de uitvoeringsovereenkomst en het pensioenreglement juist uitvoert. Het VO bewaakt eveneens de evenwichtige belangenbehartiging van de verschillende belanghebbenden door het bestuur. Het VO doet verslag van zijn bevindingen in deze jaarrekening.

Het verantwoordingsorgaan is per 31 december 2018 als volgt samengesteld:

Naam	Geboorte jaar	Functie	Vertegenwoordiging	Lid sinds	Einde zittingsduur
I.C.A. Bronswijk	1985	Voorzitter	Werknemer	2014	2021
J.L.M. Haket	1980		Werkgever	2018	2022
Vacature			Pensioengerechtigden		

In 2018 is aan één van de twee vacatures in het VO invulling gegeven. De heer J.L.M. Haket is voor een periode van 4 jaar benoemd in het VO.

Om invulling te geven aan de vacature bij de pensioengerechtigden is er aan alle pensioengerechtigden via de pensioenkrant een oproep gedaan om zich kandidaat te stellen. Hierop is geen reactie ontvangen. Dit zal jaarlijks worden herhaald. Gezien het profiel van de onderneming met slechts 19 pensioengerechtigden is het de verwachting dat de vacature niet snel zal worden ingevuld.

Intern toezicht

Het interne toezicht wordt uitgevoerd door de visitatiecommissie. Het intern toezichtorgaan heeft als taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het fonds. Het orgaan onderhoudt een actieve dialoog met het bestuur. Het is belast met het toezien op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. Het toezichtorgaan legt verantwoording af over de uitvoering van de taken van het verantwoordingsorgaan en de werkgever. Het interne toezicht betreft in zijn toezicht de naleving door het fonds van normen in de Code Pensioenfondsen. De visitatiecommissie doet verslag van zijn bevindingen in paragraaf 3.3.

Deze visitatiecommissie bestaat uit drie onafhankelijke leden van VCHolland, te weten

Naam	Geboortejaar
F. Lemkes	1949
J. Niewenhuizen	1950
Mevr. H. Polee	1959

Uitvoering, uitbesteding en kosten

Met uitvoeringsorganisatie Appel Pensioenuitvoering BV is een service level agreement (SLA) afgesloten. De werkzaamheden betreffen de financiële administratie, de pensioenadministratie, het jaarwerk en de rapportages ten behoeve van de Nederlandsche Bank. Het vermogensbeheer is ondergebracht bij BNP Paribas Investment Partners.

Met de uitvoerder en de vermogensbeheerder zijn concrete afspraken rondom vergoedingen gemaakt. De prestatiebeloningen in de contracten zijn zodanig dat de partijen niet worden aangemoedigd om meer risico te nemen dan het bestuur aanvaardbaar acht. In het bestuursverslag doet het bestuur verslag van de kosten van uitbesteding.

Het bestuur voert periodiek overleg met de uitvoerder en vermogensbeheerder over de kwaliteit van de uitvoering. Beide organisaties verstrekken jaarlijks een interne beheersingsrapportage (ISAE 3000/3402) die door het bestuur jaarlijks wordt geanalyseerd en met de organisatie wordt besproken.

Het bestuur heeft voor het toezicht op de vermogensbeheerder met een service level agreement en rapportage een maatregel getroffen om toezicht te kunnen uitoefenen op de activiteiten van de vermogensbeheerders. Hierbij is met name het monitoren van het beleggen binnen de mandaten van het bestuur van belang. Bovendien wordt hierbij aandacht gegeven aan de aard, juiste interpretatie en uitvoering van beleggingen in lijn met de uitkomsten van de ALM-studie zoals die door het bestuur periodiek wordt gemaakt en/of herijkt.

Beleggingsadviescommissie

Het bestuur heeft een beleggingsadviescommissie opgericht met als mandaat het monitoren van de vermogensbeheerder, het voeren van een beleggingsbeleid ten opzichte van de strategische benchmark en het opstellen van het beleggingsplan. De samenstelling van de beleggingsadviescommissie zorgt ervoor dat de beleggingsontwikkelingen goed kunnen worden geanalyseerd en de uitvoering door de vermogensbeheerder kritisch kan worden gezien.

Het beleggingsadviescommissie is per 31 december 2018 als volgt samengesteld:

Naam	Functie
M. Kampers	Lid
C.H.P. Stamkot	Voorzitter
H. de Bie	Externe deskundige van WTW

DNB heeft ingestemd met de herbenoeming van de heer Kampers als algemeen bestuurslid. Voor de herbenoeming als lid van de beleggingsadviescommissie is aanvullende kennis benodigd. De heer Kampers is hierdoor met ingang van 1 januari 2019 aspirant lid.

Compliance officer

Het bestuur heeft mevrouw mr. A. Enter benoemd tot compliance officer van het fonds. De voornaamste taken van de compliance officer omvatten:

- ✓ Onafhankelijk toezicht op de naleving van de gedragscode.
- ✓ Onafhankelijk toezicht op de naleving van wettelijke regelingen.

De taken leiden onder meer tot het toetsen van de naleving van wet- en regelgeving met betrekking tot onder andere koersgevoelige informatie en privé-effectentransacties door het bestuur en de medewerkers van het pensioenfonds.

De compliance officer heeft een rapport over 2018 opgesteld. Hier zijn geen bijzonderheden uit gebleken.

Externe ondersteuning

Het fonds wordt bijgestaan door de volgende externe deskundigen:

Functie	Externe partij
Accountant	Mazars Accountants N.V.
Administrateur	Appel Pensioenuitvoering B.V.
Adviserend actuaris	Willis Towers Watson
Adviseur vermogensbeheer	Willis Towers Watson
Bestuursondersteuning	M. Stok
Certificerend actuaris	Willis Towers Watson
Vermogensbeheerder	BNP Paribas Investment Partners
Custodian	Kas Bank NV

Invulling van de sleutelfuncties (IORP II)

In januari 2019 treden de wijzigingen in de Pensioenwet uit hoofde van de Europese Richtlijn IORP II in werking. Het doel van IORP II is het bevorderen van de verdere harmonisatie van pensioenen in de Europese Unie. De Richtlijn bevat nadere regels rondom grensoverschrijdende collectieve waardeoverdrachten, governance, risicobeheer, beloningsbeleid en informatieverstrekking aan (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Ook bevat de Richtlijn regels ten aanzien van het toezicht op pensioenuitvoerders. Een nieuwe verplichting is dat er elke drie jaar een eigen-risicobeoordeling (ERB) dient te worden uitgevoerd en ingediend bij DNB.

Voor het fonds heeft IORP II de grootste impact op de governance. Een belangrijk onderdeel hiervan betreft de inrichting van de zogenaemde sleutelfuncties. Dit betreft de risicobeheerfunctie, de actuariële functie en de interne auditfunctie. IORP II maakt een onderscheid tussen de houder van een sleutelfunctie en de personele invulling van de daadwerkelijke uitvoering van de sleutelfunctie, waarbij de houder de eindverantwoordelijkheid blijft houden.

Het fonds heeft vanaf januari 2019 de voorlopige sleutelfuncties, op basis van het 'three lines of defence model' als volgt ingericht waarbij alle sleutelhouders vooralsnog optreden als waarnemer.

Sleutelfunctie	Houder sleutelfunctie
Risicobeheer functie	C. Stamkot
Actuariële functie	Mw A. Plekker AAG
Interne audit functie	O. Amerongen

3.3 Verslag van de visitatiecommissie

1. Inleiding

Het bestuur van het Fonds heeft VCHolland en daarmee de leden van de visitatiecommissie (VC) van VCHolland, de opdracht gegeven tot de uitvoering van een zogenaamde jaarlijkse visitatie in 2018 in het kader van een driejaarscyclus van visitaties zoals met het Fonds is overeengekomen.

De VC heeft tot (wettelijke) taak toezicht te houden op (de totstandkoming van) het beleid van het bestuur en op de algemene zaken in het Fonds.

De visitatiecommissie is tenminste belast met het toezien op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur en legt verantwoording af over de uitvoering van de taken aan het verantwoordingsorgaan en de werkgever en in het jaarverslag.

Het intern toezicht vervult zijn taak zodanig dat het bijdraagt aan het effectief en slagvaardig functioneren van het Fonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering.

VCHolland heeft voor de uitvoering van visitaties een werkwijze ontwikkeld die uiteindelijk uitmondt in een rapportage over de bevindingen en het oordeel van de visitatiecommissie. De visitatieperiode strekte zich uit tot 31 december 2018 en is gebaseerd op de tot 6 maart 2019 beschikbaar gestelde informatie.

2. Oordeel/Bevindingen

Samenvattend oordeel:

De VC is van oordeel dat het beleid van het bestuur voldoende evenwichtig en op een voldoende zorgvuldige manier tot stand is gekomen en uitgevoerd. Wel ziet de VC de noodzaak tot verdere professionalisering van het Fonds op meerdere onderdelen bij continuering in de huidige structuur als ondernemingspensioenfonds. Investerings in aanpassingen en in nieuwe ontwikkelingen en vereisen het komend jaar bijzondere aandacht.

a. Follow up vorige visitatie

De bestuurlijke activiteiten waren in de eerste helft van 2018 in belangrijke mate gericht op de juridische fusie met Delta Lloyd Algemeen Pensioenfonds per 1 juni 2018. Meerdere aanbevelingen van de VC uit voorgaand jaar kregen geen opvolging dit in afwachting van de ontwikkelingen met betrekking tot deze juridische fusie. Nu deze fusie niet is doorgegaan adviseert de VC de nog openstaande aanbevelingen van zowel DNB als VC te beoordelen en waar nodig op te volgen.

b. Algemene gang van zaken

Het Fonds is begin 2018 in afwachting geweest van de juridische fusie met Delta Lloyd APF. In deze periode zijn de investeringen in aanpassingen en in nieuwe ontwikkelingen beperkt met het oog op deze verwachte korte tijdshorizon. Echter DL APF heeft in 2018 besloten haar activiteiten als gevolg van onverwachte marktomstandigheden te beëindigen. Dit heeft geleid tot een heroriëntatie van het bestuur en is besloten de focus te leggen op continuïteit van het Fonds en de nog te verrichten activiteiten energiek op te pakken. Concreet komt het erop neer dat het bestuur de externe (markt)ontwikkelingen zorgvuldig volgt en de uitvoeringsopties zal blijven toetsen.

Het Fonds volgt de ontwikkelingen op het gebied van wet- en regelgeving en het bestuur reageert op adequate wijze op financiële en niet-financiële ontwikkelingen.

c. Governance

De VC heeft kunnen vaststellen dat bij het Fonds in sprake is van een voldoende adequate inrichting van de organisatie en bedrijfsprocessen. In de ABtN is een voldoende duidelijk organogram opgenomen. Aan de positionering van de sleutelfunctionarissen is in de ABtN de nodige aandacht besteed. Missie, visie en strategie zijn helder geformuleerd. Binnen het Fonds is sprake van een beheerste en integere bedrijfsvoering. De toets op de naleving van de Code Pensioenfondsen en de noodzaak tot uitleg van afwijkingen vindt jaarlijks plaats in het kader van het jaarwerk. Een aanbeveling wordt gedaan om de rol en taken van de beleggingsadviescommissie en de verhouding van deze commissie tot het bestuur nader in de ABtN te expliciteren. Tevens beveelt de VC aan de gedragscode te actualiseren, het overleg tussen bestuur en VO schriftelijk vast te leggen, en op onderdelen nadere invulling te geven aan FTK en IORP II.

d. Geschiktheid

De VC is van oordeel dat het Fonds voldoende onderneemt om aan de normen van geschiktheid van de fondsorganen te voldoen. Discrepancies tussen gewenst en aanwezig kennisniveau wordt onderkend en opgelost. Waar nodig is externe deskundigheid ingezet. Een voorbeeld is de externe ondersteuning van de beleggingscommissie. De VC heeft geconcludeerd op basis van beschikbare informatie dat de vereiste voorzieningen zijn getroffen om te zorgen dat het Verantwoordingsorgaan haar taak naar behoren kan verzorgen.

e. Beleggingen

De VC volgt het Fonds in haar oordeel dat zij in voldoende mate voldoet aan de normen met betrekking tot de beleggingscyclus. In het jaarverslag is een paragraaf inzake maatschappelijk verantwoord beleggen opgenomen. Externe ondersteuning is ingezet mede om de countervailing power van het bestuur te verbeteren. De VC adviseert de beleggingsadviescommissie vergaderingen vast te leggen inclusief de actiepunten en bestuursadviezen. Tevens wordt geadviseerd invulling te geven aan verdieping van kennis op het gebied van vermogensbeheer en te beoordelen of een (beperkte) ALM studie uitgevoerd dient te worden.

f. Risico's

Op het gebied van het (uit)voeren van een beleid gericht op het duurzaam beheersen van de financiële en niet-financiële risico's zijn in voorgaand jaar diverse aanbevelingen gedaan. Het Fonds heeft dit op onderdelen opgepakt. Ten dele is het nog onderhanden. In de in december 2018 geactualiseerde ABtN zijn de diverse aan het risicomangement verwante onderdelen geactualiseerd. In het kader van IORP II is een bestuurslid als waarnemend sleutelfunctionaris risicobeheer benoemd. Bij de beheersing van de uitbestedingsrisico's wordt gebruik gemaakt van de ISAE 3402 type II verklaring van de pensioenuitvoerder en vermogensbeheerder. In 2017 en 2018 is geen systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA) uitgevoerd. Het Fonds onderkent dat door de focus in 2018 op het APF traject verdere uitwerking van het IRM traject nog aandacht behoeft. De VC doet een aanbeveling inzake het uitvoeren van een SIRA in 2019.

g. Communicatie

De informatie die verstrekt wordt is correct, volledig en evenwichtig. Het Fonds beschikt niet over een (recent) communicatiebeleidsplan. Meting van de effectiviteit van de communicatie heeft vooralsnog niet plaatsgevonden. Het fonds beschikt over een eigen website waarin de verplichte documenten worden opgenomen. Voor zover niet opgenomen geeft het bestuur aan dat deze documenten op verzoek beschikbaar kan worden gesteld. Een enkele aanbeveling doet de VC om een communicatiebeleidsplan op te stellen en de effectiviteit van de communicatiemiddelen middels een enquête te meten.

De visitatiecommissie

Herma Polee
Frans Lemkes
Jacques Nieuwenhuizen

Reactie van het bestuur

Het bestuur onderschrijft de aanbevelingen van de visitatiecommissie. Aangezien de voorgenomen juridische fusie met het Delta Lloyd APF niet is doorgedaan, zullen de aanbevelingen versneld worden opgevolgd.

3.4 Verslag van het verantwoordingsorgaan

Op 17 april 2019 heeft een afvaardiging van het bestuur gesproken met het Verantwoordingsorgaan. Onderwerpen waren de algemene gang van zaken in 2018, het APF-traject, de financiële positie en de toekomst van het fonds.

Het bestuur heeft toegelicht dat een groot deel van 2018 stond in het teken van het APF-traject. De voorgenomen fusie met het DL APF kon echter geen doorgang vinden zo bleek in het najaar van 2018. Het bestuur heeft sindsdien de periodieke zaken van het fonds weer opgepakt, met name het verder inhoudelijk uitwerken van het IRM en IORP.

Het bestuur maakt nog steeds gebruik van externe expertise op het gebied van vermogensbeheer en algemene bestuursondersteuning om zo ervoor te zorgen dat de deskundigheid in voldoende mate aanwezig is en het bestuur geadviseerd kan worden teneinde de countervailing power op peil te houden.

Inzake de toekomst van het fonds zijn alle mogelijke alternatieven de revue weer gepasseerd. Daarbij geldt dat de APF-markt nog volop in ontwikkeling is. Het bestuur houdt nauwlettend de APF-markt in de gaten. Hierbij zal ook de nieuwe regelgeving voor het nieuwe pensioenstelsel wat nu in de maak is, van belang zijn.

3.5 Verslag van het bestuur

Hoofdpijnen

De belangrijkste onderwerpen in het verslagjaar waren naast het monitoren van de ontwikkeling van de dekkingsgraad en het herstelplan, met name de beoogde fusie met Delta Lloyd APF. Vooral in de eerste helft van 2018 heeft het bestuur hieraan veel tijd besteed. Pas in oktober 2018 bleek dat de voorgenomen fusie geen doorgang kon vinden. Het bestuur heeft de laatste maanden van het verslagjaar ondermeer benut om de denkoefening over de toekomst van het pensioenfonds opnieuw op te pakken. In overleg met de sociale partners is opnieuw gekeken naar de mogelijkheden voor de toekomstige uitvoeringsvorm van de regeling. Onderzocht wordt op dit moment ondermeer wat de mogelijkheden zijn bij een ander APF, onder welke voorwaarden zou aansluiting mogelijk zijn. Daarnaast worden ook de andere mogelijkheden onderzocht

Bestuursmodel

Het bestuur hanteert het paritair model. In het boekjaar 2018 hebben geen wijzigingen plaatsgevonden in het bestuursmodel.

Code pensioenfonds

De Code Pensioenfonds (hierna: de Code) heeft tot doel het functioneren van de besturen van pensioen te verbeteren en inzichtelijker te maken. Hiertoe zijn door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid 83 normen voor 'goed pensioenfondsbestuur' geformuleerd. De Code is gebaseerd op het 'pas toe of leg uit'-beginsel. Bepalend voor de werking van de Code is hoe de pensioenfonds met de intenties van de Code omgaan – niet de mate waarin ze die naar de letter naleven. Dat betekent dus dat er ruimte is om af te wijken van de normen, mits dit weloverwogen gebeurt.

Het bestuur van het fonds heeft in 2018 opnieuw de naleving van de normen van de Code geïnventariseerd. Zaken die om nadere uitvoering vroegen zijn inmiddels opgepakt door het bestuur. Het bestuur toont hiermee aan dat het een verantwoord bestuursbeleid voert.

Het pensioenfonds past de normen van de Code vrijwel volledig toe. Voor zover het pensioenfonds afwijkt van de normen van de Code wordt dit hierna per norm toegelicht.

Hieronder is per norm waaraan niet voldaan wordt een toelichting opgenomen.

Nr.	Beknopte omschrijving	Invulling
13	Het bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed, niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het fonds aanvaardbaar is.	Dit zou alleen van toepassing kunnen zijn bij BPN als (externe) vermogensbeheerder. Gezien de overwegend passieve beleggingsstrategieën is hier geen beloningsprikkel van toepassing.
29	Belanghebbendenorgaan	Het fonds beschikt niet over een Belanghebbendenorgaan.
33	In het bestuur of het VO zitten ten minste één man en één vrouw.	In het bestuur wel, In het VO niet. Hier wordt nog naar gezocht.

34	Er zijn maximale zittingsduren opgesteld voor het bestuur, het VO en de visitatiecommissie.	In het diversiteitsbeleid is opgenomen dat de geschiktheid van de kandidaat bestuurders voorop dient te staan. Het bestuur staat (nog steeds) achter deze stelling en prefereert een invulling met ervaren, ter zake kundige bestuursleden boven het voldoen aan de strikte eis van 2 herbenoemingen.
41	Het fonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid.	Zowel het bestuur als het verantwoordingsorgaan zijn onbezoldigd waardoor er geen beloningsbeleid van toepassing is.
42	De beloning staat in redelijke verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheid, de aan de functie gestelde eisen en het tijdsbeslag	Zowel het bestuur als het verantwoordingsorgaan zijn onbezoldigd
49	De Raad van Toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.	Het fonds kent geen Raad van Toezicht.
51-54	Taak en werkwijze Belanghebbendenorgaan.	Een Belanghebbendenorgaan is niet van toepassing bij een paritair bestuursmodel.

Deskundigheidsbevordering en bestuurlijke effectiviteit

Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Het bestuur toetst de geschiktheid van de bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Hiertoe is per bestuursfunctie een profielschets opgesteld. Het programma voor permanente educatie van bestuursleden waarborgt dat de geschiktheid van bestuursleden op peil blijft en waar nodig wordt verbreed of ontwikkeld. Hierbij moet wel vermeld worden dat de meeste inspanningen van het bestuur in 2018 in het licht hebben gestaan van de verwachte fusie. In 2019 zullen de relevante thema's zoals IORP verder worden uitgediept.

De deskundigheid wordt jaarlijks getoetst (zelfevaluatie) voor individuele bestuursleden en het bestuur als geheel. De uitkomsten zijn vastgelegd in de deskundigheidsmatrix. Op basis van de toegewezen aandachtsgebieden wordt jaarlijks bepaald welke acties moeten worden ondernomen om de vereiste deskundigheid te halen respectievelijk te behouden. Het niveau van de toetsing ligt vast in de eindtermen. De deskundigheidseisen zijn ook van toepassing op de leden van het VO.

Naleving wet- en regelgeving en communicatie met de toezichthouder

De gedragscode voor het fonds over de periode 1 januari 2018 tot en met 31 december 2018 is in 2019 door alle bestuursleden getekend.

De ontwikkelingen in wet- en regelgeving worden door het bestuur nauwgezet gevolgd. Voor het fonds relevante wijzigingen worden geanalyseerd en de opvolging wordt besproken in de bestuursvergaderingen.

Zoals toegelicht in paragraaf 3.7 is gedurende het boekjaar een herstelplan van toepassing.

Aan het fonds zijn in het afgelopen jaar geen dwangsommen en boetes opgelegd.

Algemene verordening gegevensbescherming

Per 25 mei 2018 is de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) van toepassing. Dat betekent dat vanaf die datum dezelfde privacywetgeving geldt in de hele Europese Unie (EU). Onder de AVG geldt dat het pensioenfonds wordt aangemerkt als verwerkingsverantwoordelijke van persoonsgegevens. Het fonds dient, als eigenaar van de persoonsgegevens, expliciet te kunnen aantonen dat het voldoet aan de eisen vanuit de AVG. Om de naleving van de AVG te waarborgen en dit aantoonbaar te maken heeft het fonds de volgende activiteiten en beheers- maatregelen ingericht:

- ✓ Het fonds heeft een verwerkingenregister opgesteld.
- ✓ Het fonds heeft een Privacy beleid opgesteld.
- ✓ Het fonds heeft een Privacy verklaring opgesteld die op de website is opgenomen.
- ✓ Het fonds heeft een procedure melden datalekken opgesteld.
- ✓ Met de pensioenuitvoerder (Appel) en de adviserende actuaris (WTW) zijn verwerkersovereenkomsten afgesloten.
- ✓ De pensioenuitvoerder (Appel) en de adviserende actuaris (WTW) hebben een verwerkingenregister inclusief hun subverwerkers opgesteld.
- ✓ De overige onderstaande externe dienstverleners hebben verklaard niet aangemerkt te worden als verwerker en derhalve is met hen geen verwerkersovereenkomst afgesloten.
- ✓ Mazars Accountants N.V.
- ✓ Willis Towers Watson Netherlands B.V. in hun hoedanigheid als certificerend actuaris.

Wet waardeoverdracht klein pensioen

Einde 2017 nam de eerste Kamer de wet waardeoverdracht klein pensioen aan. Deze wet maakt de automatische waardeoverdracht van kleine pensioenen, onder de afkoopgrens van € 484,09 (2019) naar de nieuwe pensioenuitvoerder van de deelnemer mogelijk. Zo kunnen kleine pensioenen worden gebundeld tot één groter pensioen. Daarnaast beperkt deze wet de mogelijkheid om kleine pensioenen af te kopen.

De wet maakt onderscheid in (nieuwe) kleine pensioenen vanaf 1 januari 2018 en kleine pensioenen ontstaan vóór 1 januari 2018. Het bestuur heeft besloten om mee te werken aan waardeoverdracht van kleine pensioenen die zijn ontstaan na 1 januari 2018. Om na te gaan naar welke nieuwe pensioenuitvoerder het pensioen overgedragen moet gaan worden, zal gebruik worden gemaakt van een nieuwe functionaliteit binnen het Pensioenregister. Deze functie zal in het vierde kwartaal 2019 beschikbaar zijn, waarna de overdrachten met terugwerkende kracht tot 1 januari 2018 geëffectueerd zullen worden.

Over automatische waardeoverdrachten vóór 1 januari 2018 zal het bestuur in 2019 een beslissing nemen.

Het bestuur heeft besloten om hele kleine pensioenen (tot € 2 per jaar) te laten vervallen.

Dwangsommen

Aan het pensioenfonds zijn in het afgelopen jaar geen dwangsommen en boetes opgelegd.

Datalekken

Over het verslagjaar 2018 heeft het fonds geen melding gemaakt bij datalekken bij de Autoriteit Persoonsgegevens.

Klachten, geschillen en onregelmatigheden

Klachten en geschillen kunnen door belanghebbenden worden gemeld bij de pensioenuitvoerder (Appel Pensioenuitvoering) waarna die door een bestuurslid/de secretaris van het bestuur worden behandeld.

In 2018 heeft het fonds geen klachten ontvangen.

Onregelmatigheden die binnen het fonds, zijn organen of bij de partijen aan wie taken zijn uitbesteed worden gesignaleerd, kunnen worden gerapporteerd bij de compliance officer op grond van de klokkenluidersregeling van het fonds.

Overig

De pensioenleeftijd is verhoogd per 1 januari 2018 van leeftijd 67 naar leeftijd 68. Gezien de lage rente en de vaste premie ivm de aard van de regeling, zag het bestuur van het pensioenfonds zich genoodzaakt richting sociale partners aan te geven dat de pensioenregeling verder versoerd moest worden. Na afstemming en uitvoerig overleg met zowel de werkgever als de ondernemingsraden, is ervoor gekozen om inzake het nabestaandenpensioen over te stappen van spaarbasis naar risicobasis. Dat betekent dat bij overlijden er nog steeds een nabestaandenpensioen is verzekerd, maar dat er tussentijds niet voor wordt gespaard. Beide maatregelen hebben bij het pensioenfonds geleid tot een verbetering van de financiële positie. Er is nog steeds sprake van tekorten bij het pensioenfonds en dus geldt er nog steeds een herstelplan. De komende jaren moet de dekkingsgraad verder stijgen om tijdig uit herstel te komen. Naar verwachting gaat dat, mede door deze kostenbesparing, tijdig lukken.

3.6 Risico paragraaf ten aanzien van doelstellingen, beleid en risicohouding

Risicohouding

Inleiding

De risicohouding van het fonds is de mate waarin het fonds, na overleg met de sociale partners en na overleg met de organen van het fonds, bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstellingen van het fonds te realiseren en de mate waarin het fonds beleggingsrisico's kan lopen gegeven de kenmerken van het fonds. De risicohouding van het fonds komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de door het fonds gekozen ondergrenzen in het kader van de haalbaarheidstoets.

Om de risicohouding nader te onderbouwen is in afstemming met de sociale partners een ALM studie uitgevoerd. Hierin is mede de nieuwe regelgeving van het nFTK meegenomen. Uit de ALM studie bleek dat een meer offensieve beleggingsmix beter aansluit bij de karakteristieken van het fonds. Ook zou dit op de lange termijn gemiddeld leiden tot een hoger verwacht rendement en dus een betere financiële positie van het fonds.

Gezien de resultaten van de ALM studie en de lange beleggingshorizon heeft het bestuur in overleg met de sociale partners toen besloten tot verhoging van het risicoprofiel om zo op de lange termijn gemiddeld een beter pensioenresultaat te behalen. Het fonds dient eventuele toeslagen volledig te financieren uit het beleggingsrendement. Het bestuur verwacht op de lange termijn door het lopen van een hoger risicoprofiel op de beleggingen, een beter rendement te behalen om de financiële positie van het fonds te verbeteren en waar mogelijk toeslagen te kunnen verlenen. Een hoger risicoprofiel van de beleggingen betekent uiteraard ook dat er een hogere kans is op lagere rendementen. De sociale partners zijn zich bewust van de gevolgen van een hoger risicoprofiel. Afgesproken is dat de sociale partners en het bestuur van het fonds twee keer per jaar aan de hand van de resultaten van de periodieke haalbaarheidstoets zullen bekijken of met de nu vastgestelde risicohouding de beoogde doelstellingen nog steeds haalbaar zijn of dat er zaken gewijzigd moeten worden.

Aan de hand van de haalbaarheidstoetsen van 2015 tot en met 2018, is gebleken dat het verwachte pensioenresultaat over de komende 60 jaar binnen de met de sociale partners afgesproken bandbreedtes blijft. Er is dan ook geen aanleiding om de risicohouding te wijzigen.

Belangrijkste risico's

Integriteit

Het bestuur heeft de afgelopen jaren veel aandacht besteed aan de risicobeheersing rondom integriteit en compliance. Zo is inmiddels een gedragscode en klokkeluidersregeling opgesteld, is de vastlegging inzake belangenverstremgeling herschreven en is ook de taakomschrijving van de compliance officer verzwaard.

Verder heeft het bestuur een eerste aanzet gegeven tot een risicoanalyse op het gebied van integriteit en wordt deze inmiddels weer geactualiseerd. Hiertoe zijn de diverse risico's geïnventariseerd, inclusief kans en impact van de risico's, zodat bepaald kan worden waar eventuele additionele beheersmaatregelen nodig zijn. Deze cyclus van inventarisatie, analyse (kans/impact), beheersmaatregelen en monitoring/evaluatie zal periodiek steeds terugkomen in de bestuursvergaderingen zodat eventuele acties kunnen worden opgevolgd en waar nodig zaken kunnen worden bijgestuurd. Jaarlijks zal een evaluatie gepland worden om vervolgens mogelijke verbeteringen te kunnen doorvoeren.

Toekomstbestendigheid

In het licht van de tegenwoordig snel wijzigende wet- en regelgeving in samenhang met de toenemende governance druk en kosten om de pensioenregeling uit te voeren, kijkt het bestuur

altijd met een kritische blik naar de toekomstbestendigheid van het relatief kleine fonds. Het betreft dus vooral externe factoren welke een risico kunnen vormen voor een relatief klein OPF. Dat is ook een belangrijke reden geweest om te onderzoeken of overgang naar een APF voordelen biedt voor alle stakeholders.

Het bestuur heeft de complexiteit van het besturen van het pensioenfonds deels opgevangen door op diverse aandachtsgebieden professionele externe deskundigen in te huren die het bestuur kunnen ondersteunen in de besluitvorming en de totstandkoming en voorbereiding hiervan. Deze externe partijen worden vanwege het uitbestedingsrisico periodiek geëvalueerd.

Inmiddels heeft het bestuur in afstemming met sociale partners het onderzoek van mogelijke andere uitvoerders weer opgepakt. Daarbij houdt het bestuur alle marktontwikkelingen nauw in de gaten.

Risicomanagement

Het bestuur heeft aan de hand van de door DNB gehanteerde risicoanalysemethode FOCUS! de diverse risico categorieën geanalyseerd en waar nodig voor het fonds hierop beleid ingericht. Periodiek staan de risico's en het beheer hiervan op de agenda van het bestuur zodat hier structureel aandacht aan wordt besteed.

In 2018 heeft het bestuur een vervolg gegeven aan het integraal risicomanagement, dat momenteel verder wordt uitgewerkt. Doel en opzet is om de diverse risico categorieën systematisch te analyseren inclusief diverse subcategorieën.

Randvoorwaarden

Om tot de risicohouding te komen heeft het fonds eind 2016, begin 2017, eerst de beleidsuitgangspunten van het fonds voor de uitvoering van de pensioenregeling in kaart gebracht. Het bestuur staat nog steeds achter deze uitgangspunten. Hieronder zijn kort de belangrijkste uitgangspunten opgenomen die betrokken zijn bij de totstandkoming van de risicobereidheid van het fonds:

1. De lange termijn van de verplichtingen is leidend en resulteert in het hanteren van een langere termijn beleggingshorizon.
2. Risico's worden afgewogen en adequaat gemanaged, rekening houdend met de risicovoorkuren van de sociale partners.
3. Het fonds wil op een efficiënte en kosteneffectieve manier de pensioenregeling uitvoeren.
4. Passief beheer verdient de voorkeur boven actief beheer.
5. Het minimaliseren van de kansen op een dekkings- en reservetekort en het maximaliseren van het beleggingsrendement om de mogelijke toeslagen te realiseren.

Kwalitatieve risicohouding

Hieronder is op hoofdlijnen opgenomen wat de opdrachtgever(s) en de deelnemers van het fonds belangrijk vinden. Dit is gebaseerd op veelvuldige besprekingen met de sociale partners die periodiek plaatsvinden. In de volgende paragrafen worden de onderstaande punten verder kwantitatief uitgewerkt.

1. Het fonds kan en zal alleen een toeslag kunnen verlenen indien dit toekomstbestendig is. Dit betekent dat een eventuele toeslag ook in de toekomst naar verwachting kan worden uitgekeerd. Er bestaat geen recht op een toeslag. Jaarlijks zal het bestuur aan de hand van de financiële positie en de financiële verwachtingen vaststellen of een toeslag kan worden verleend. De sociale partners hebben aangegeven dat over een 60 jaars horizon (HBHT) gemiddeld de helft van de prijsinflatie dient te worden gevolgd door toeslagverlening.

2. Het uit de ALM studie resulterende meest optimale beleggingsbeleid hanteren met het daarbij behorende VEV. De sociale partners hebben hierbij expliciet aangegeven dat de nieuwe beleggingsmix met 50-50% verhouding goed past bij de karakteristieken van het fonds met een gemiddeld zeer jong fonds en zeer lange beleggingshorizon.

Kwantitatieve risicohouding

Het fonds wil 50% van de prijsinflatie volgen. Omgerekend naar het pensioenresultaat is dit 75%, de grens voor een maximale afwijking is op 45% gesteld.

Beleggingsbeleid

Op basis van de risicohouding van het fonds is invulling gegeven aan het bestaande beleggingsbeleid dat jaarlijks wordt geactualiseerd. In de huidige ALM studie zijn hiervoor diverse beleggingsmixen doorgerekend en besproken. Hieruit blijkt dat de 50-50% mix (inclusief 50% renteafdekking) goed aansluit bij de karakteristieken van het fonds zoals ook hierboven aangegeven bij de risicohouding van de sociale partners.

Ook uit de jaarlijkse haalbaarheidstoetsen blijkt dat het pensioenresultaat met het huidige beleggingsbeleid binnen de marges van de risicohouding van de sociale partners valt.

Uitbesteding

Het bestuur heeft diverse malen overleg gevoerd met de uitvoeringsorganisatie over de dienstlevering overeenkomstig de service level agreement. Daarnaast heeft het bestuur op grond van zijn analyse van de interne-beheersingsrapportages (ISAE 3000/3402) aanvullende vragen gesteld aan de uitvoeringsorganisatie over bepaalde aspecten van de kwaliteit van de beheersmaatregelen.

Periodiek heeft het bestuur overleg gevoerd met de vermogensbeheerder. In dit overleg is uitvoerig stilgestaan bij de resultaten van de vermogensbeheerder. Zie hiervoor de beleggingsparagraaf. Daarnaast heeft het bestuur kennisgenomen van interne beheersingsrapportage (ISAE 3402) van de vermogensbeheerder en heeft het bestuur deze geanalyseerd.

De uit de analyse naar voren komende vragen en bevindingen zijn met de vermogensbeheerder besproken. Ook is stilgestaan bij de dienstverlening door de vermogensbeheerder aan de hand van de in de service level agreement gemaakte afspraken.

Herverzekeringsbeleid

Begin 2016 is het bestaande herverzekeringscontract met Zwitserleven verlengd tot en met 2020. Dit betreft de herverzekering van het overlijdensrisico en risico op arbeidsongeschiktheid. Conform haar beleid en risicohouding wenst het bestuur deze risico's extern te herverzekeren zodat het vermogen van het fonds door deze risico's niet geraakt wordt.

Communicatie

Communicatie met de deelnemers van het fonds vindt plaats via de werkgever en de pensioenuitvoerder. De persoonlijke pensioeninformatie van de belanghebbenden van het fonds is beschikbaar via het UPO en het Pensioenregister (www.mijnpensioenoverzicht.nl). In 2018 hebben alle deelnemers een UPO ontvangen. Via de website van het pensioenfonds is uitgebreide informatie waaronder laag 1, 2 en 3 van Pensioen 1-2-3- digitaal beschikbaar is.

Bestuursvergaderingen

Het bestuur van het fonds heeft het afgelopen jaar tien maal formeel vergaderd. Naast de reguliere beleidscyclus stonden onderstaande belangrijke onderwerpen op de agenda. Om hier een goede invulling en de benodigde aandacht aan te geven is het bestuur ook nog zeer frequent informeel (via Lync videovergaderingen) bij elkaar geweest.

De belangrijkste onderwerpen voor 2018 waren:

- het monitoren van de ontwikkeling van de financiële positie van het fonds, zijnde de dekkinggraad en het herstelplan
- de verdere uitwerking en voorbereiding op de voorgenomen fusie met het DL APF, met name in het eerste halfjaar van 2018.
- na beëindiging van het DL APF heeft het bestuur opnieuw gekeken naar de diverse toekomstmogelijkheden van het fonds: met de sociale partners is gesproken over de toekomstige uitvoeringsvorm van de regeling.

In het kader van het blijven voldoen aan alle compliance vereisten , het vastleggen en bewaken van de vele procedures wordt het bestuur ondersteund door een externe pensioenskundige (die vanuit de werkgever is aangesteld).

Beloningsbeleid

De bestuurders ontvangen geen bezoldiging. Van alle externe dienstverleners wordt verlangd dat zij een adequate eigen integriteitsregeling of een eigen gedragscode kennen, die voldoet aan de eisen van het Pensioenfonds, en deze naleven. Het beloningsbeleid van de externe dienstverleners dient in overeenstemming te zijn met de principes voor beheerst beloningsbeleid (publicatie DNB en AFM d.d. 6 mei 2009). Als onderdeel van dit uitbestedingsbeleid is vereist dat het beloningsbeleid van de uitbestedingspartner:

- niet aanmoedigt tot het nemen van meer risico's dan voor het fonds aanvaardbaar is
- beheerst en duurzaam is
- de beloning in redelijke verhouding stelt tot verantwoordelijkheid, functie-eisen en tijdsbeslag
- teurghoudendheid toont als het gaat om prestatie gerelateerde beloningen. Ze zijn niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het fonds.

3.7 Financiële paragraaf

Samenvatting van de financiële positie van het fonds en ontwikkelingen gedurende het jaar:

(* € 1.000)	Pensioen- vermogen	Technische voorzieningen	Dekkings- graad
Stand per 1 januari 2018	41.999	41.117	102,10%
Beleggingsresultaten	-362	2902	
Premiebijdragen	2.963	2.568	
Uitkeringen	-89	-95	
Waardeoverdrachten	-185	-150	
Overlevingsgrondslagen		-550	
Overige	-49	89	
Stand per 31 december 2018	44.277	45.881	96,50%

De verandering in de dekkingsgraad is voornamelijk het gevolg van het resultaat op premie, rendement op beleggingen en renteverandering.

Het saldo van baten en lasten over de afgelopen jaren kan als volgt worden geanalyseerd:

(* € 1.000)	2018	2017	2016	2015	2014
Premieresultaat	246	-506	-56	200	369
Interestresultaat	-3.264	1.855	500	-4.111	2.063
Overig resultaat	-18	-49	-2	209	-182
Wijziging grondslagen	550		-157		
Resultaat	-2.486	1.300	285	-3.702	2.250

De technische voorzieningen zijn berekend op basis van de DNB rente termijnstructuur. De door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur komt ultimo 2018 overeen met een vaste rekenrente van 1,6% (ultimo 2017: 1,7%).

Uitvoeringskosten

(* € 1.000)	2018	2017
Administratieve uitvoeringskosten	328	365
In euro's per deelnemer	607	714
Vermogensbeheerkosten	148	152
In aantal basispunten over het gemiddeld belegd vermogen	41	46
Transactiekosten	25	14
In aantal basispunten over het gemiddeld belegd vermogen	7	4
Gemiddeld belegd vermogen	35.891	32.866

In de onderstaande paragrafen worden de kosten verder toegelicht.

Administratieve uitvoeringskosten

De administratieve uitvoeringskosten bestaan onder meer uit de kosten voor de administratie, actuaaris, advies, accountant, automatisering en toezicht. Deze kosten worden door de werkgever gedragen. Deze bedragen voor de pensioenuitvoering EUR 328 (2017: EUR 365) en voor het vermogensbeheer EUR 15 (2017: EUR 18). Totaal is door de werkgever dus EUR 343 betaald (2017: EUR 383).

Vermogensbeheerkosten

Het totaal van de kosten voor vermogensbeheer in 2018 bedraagt EUR 148 circa EUR 4 minder dan in 2017.

Vermogensbeheerkosten	2018	% van het gemiddeld belegd vermogen	2017	% van het gemiddeld belegd vermogen
Advieskosten en bewaarloon	29	0,08%	24	0,07%
Beheerkosten en servicekosten	119	0,33%	128	0,39%
Totaal	148	0,41%	152	0,46%

De vermogensbeheerkosten zijn als volgt onderverdeeld naar beleggingscategorie:

Vermogensbeheerkosten (* € 1.000)	Beheerkosten
Aandelen	49
Vastrentende waarden	52
Overige vermogensbeheerkosten	18
Bewaarloon	29
Totaal	148

Beleggingsstijl/beleggingsmix

Het bestuur van het fonds voert een passieve beleggingsstijl uit.

Transactiekosten

Het totaal van de transactiekosten in 2018 bedraagt EUR 25 circa EUR 11 meer dan in 2017. Deze schatting is gebaseerd op een opgave van de vermogensbeheerder.

Transactiekosten	2018	% van het gemiddeld belegd vermogen	2017	% van het gemiddeld belegd vermogen
Aan- en verkoopkosten beleggingstitels	25	0,07%	14	0,04%
Totaal	25	0,07%	14	0,04%

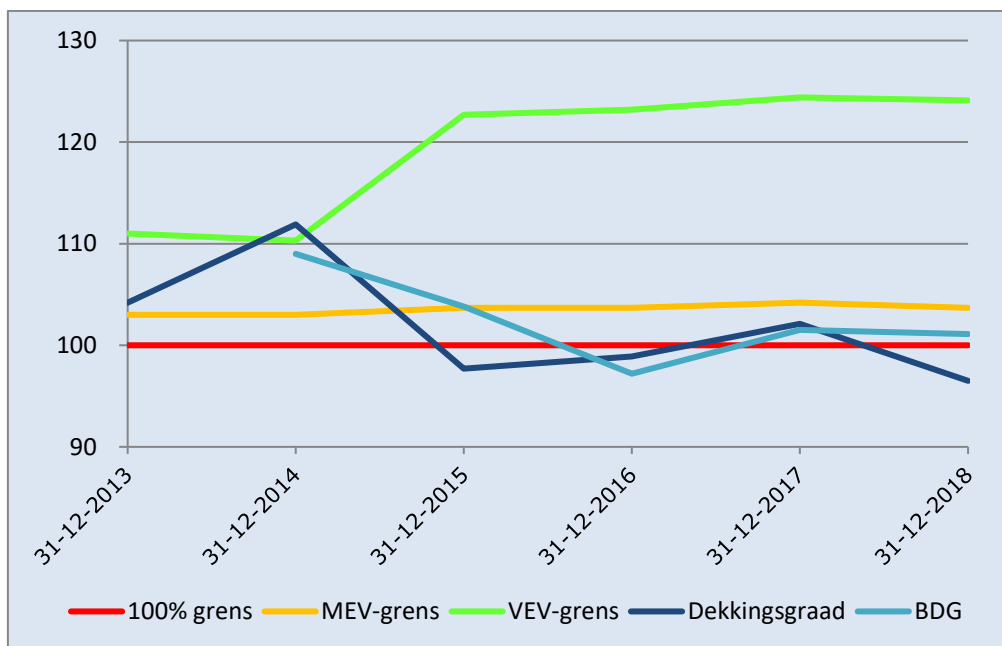
Aansluiting met jaarrekening

De toelichting op de vermogensbeheerkosten en de transactiekosten in het bestuursverslag wijkt op onderdelen af van de kosten zoals gepresenteerd in de jaarrekening. De toelichting in het bestuursverslag houdt rekening met de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. In de jaarrekening zijn de kosten verantwoord overeenkomstig de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving.

Financiële positie

In 2018 hebben de beleidsdekkingsgraad, de nominale dekkingsgraad, het vereist eigen vermogen en het minimaal vereist eigen vermogen zich als volgt ontwikkeld:

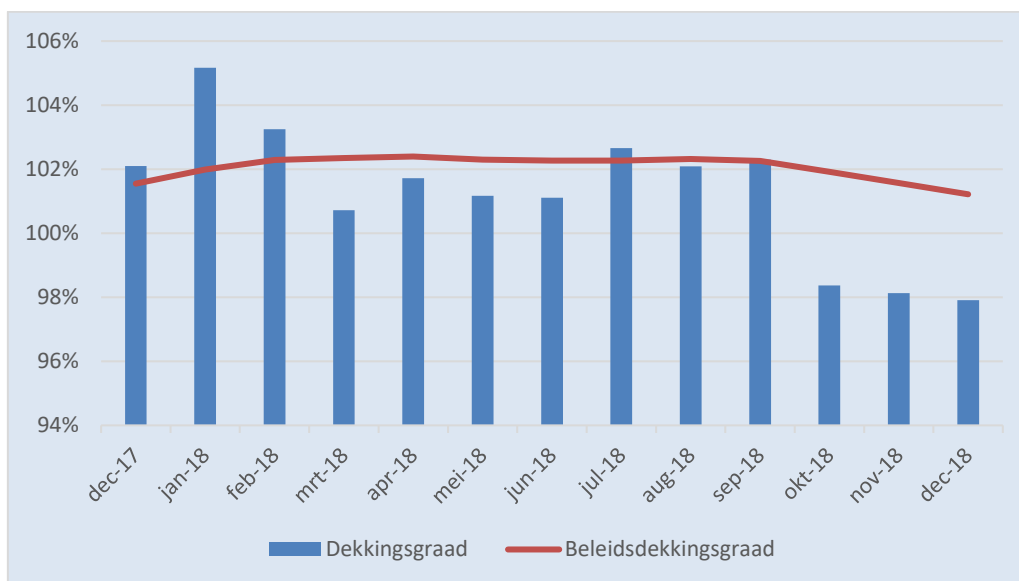

Vanaf 1 januari 2015 is het zogenaamde nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK) van toepassing. Met de nieuwe regelgeving beoogt de wetgever het Nederlandse pensioenstelsel minder gevoelig voor dagkoersen, en daarmee stabielier te maken. De nieuwe financieringsregels hebben ingrijpende gevolgen voor alle pensioenfondsen, zo ook voor het fonds. De belangrijkste gevolgen van het nFTK voor het fonds worden hieronder nader toegelicht.

Beleidsdekkingsgraad

Onder het nFTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen. Per 31 december 2018 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 101,1% (de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2017 bedroeg 101,6%).

Onderstaande grafiek geeft de maand-op-maand-ontwikkeling aan van de dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad.

Vereist eigen vermogen en herstelplan

De minimaal vereiste dekkinggraad per 31 december 2018 103,7%, De vereist dekkinggraad bedraagt per 31 december 2018 124,1%.

Per 31 december 2017 was de beleidsdekkingsgraad van B&S 101,6% en lag daarmee zowel onder het vereist eigen vermogen als het minimaal vereist vermogen. Omdat er sprake is van een reservetekort was het fonds verplicht uiterlijk 1 april 2018 een actualisatie van het herstelplan in te dienen bij DNB.

Het fonds heeft op 28 maart 2018 het herstelplan verstuurd naar DNB. Hiermee vervalt het reeds bestaande herstelplan. In het nieuwe herstelplan heeft het fonds aangeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 10 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Het herstelplan geeft aan dat in 2028 een beleidsdekkingsgraad van ongeveer 130% zal worden bereikt. Bij het opstellen van het herstelplan heeft het bestuur zich laten ondersteunen door externe adviseurs en is het voorgenomen beleggingsbeleid afgestemd met de beleggingsadviescommissie. Het herstelplan is gebaseerd op de volgende uitgangspunten :

- ✓ Een feitelijke pensioenpremie van 22,0%;
- ✓ 1,875% ouderdomspensioenopbouw met 70% partnerpensioen op risicobasis;
- ✓ Per 1 januari 2018 een pensioenrichtleeftijd van 68 jaar.

De belangrijkste maatregelen uit het herstelplan zijn :

- ✓ Geen toeslagverlening tot het vereist eigen vermogen is bereikt;
- ✓ In het herstelplan is geen maatregel tot korten van pensioenaanspraken opgenomen.

Onder de nieuwe regelgeving dient er gekort te worden op de pensioenaanspraken indien de beleidsdekkingsgraad op zes achtereenvolgende vaststellingsmomenten rij lager is dan de minimaal vereiste dekkinggraad en de actuele dekkinggraad ook lager is. Een eventuele korting mag ineens of verspreid over maximaal 10 jaar worden verwerkt. Dit is vooralsnog niet van toepassing. De zes achtereenvolgende vaststellingsmomenten lopen op 31 december 2021 af. De beleidsdekkingsgraad op 31 december 2021 is bepalend of in 2022 de kortingsmaatregel al dan niet toegepast moet gaan worden.

Het herstelplan wordt periodiek geactualiseerd.

Op 18 mei 2018 is van DNB bericht ontvangen dat DNB instemt met het ingediende herstelplan.

Voor 2019 dient opnieuw een herstelplan ingediend te worden. Hiervoor wordt verwezen naar paragraaf 3.12

Toeslagbeleid

Onder het nFTK worden strengere voorwaarden gesteld aan het indexeren van pensioenaanspraken. Indexeren mag alleen indien de indexatie toekomstbestendig is. Dit betekent dat Pensioenfonds B&S alleen de pensioenen volledig mag verhogen indien de beleidsdekkingsgraad hoger is dan 125,2%. Met het oog op de huidige beleidsdekkingsgraad, is het de verwachting dat de komende tien jaar geen indexatie en daarna slechts een beperkte indexatie van pensioenaanspraken kan plaatsvinden.

Haalbaarheidstoets

De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden.

Vorig jaar is de (lange termijn) risicohouding vastgelegd door ondergrenzen voor het pensioenresultaat te bepalen. Het verwachte pensioenresultaat wordt vervolgens elk jaar aan deze grenzen getoetst.

Vorig jaar zijn de ondergrenzen voor de mediaan en de relatieve afwijking vastgesteld op respectievelijk 75% en 45% vanuit de feitelijke financiële positie.

Op basis van de meting per 1 januari 2018 bedraagt het resultaat 96% respectievelijk 40% waarmee de uitkomsten van de jaarlijkse haalbaarheidstoets voldoen aan de vastgestelde ondergrenzen. De uitkomsten zijn ten opzichte van vorig jaar verbeterd (2017 : 91%, respectievelijk 45%).

3.8 Beleggingenparagraaf

Vaststelling beleggingsbeleid

De missie en ambitie van het pensioenfonds worden te allen tijde als leidraad gebruikt bij het beheren van de beleggingsportefeuille. Het strategisch beleggingsbeleid wordt afgestemd op de verplichtingen van het pensioenfonds, inclusief het streven naar waardevastheid van ingegane pensioenen en premievrije pensioenaanspraken. Door het strategische beleggingsbeleid periodiek te herijken, kan er worden ingespeeld op wijzigingen in het risicoprofiel van de pensioentoezeggingen en in de risicoperceptie van het bestuur van het pensioenfonds.

Het strategisch beleggingsbeleid is tot stand gekomen door middel van een Asset Liability Management studie ("ALM-studie"), waarin onderzoek is gedaan naar de optimale afstemming van beleggingen ten opzichte van de verwachte pensioenverplichtingen, rekening houdend met de specifieke (ontwikkeling van de) deelnemerspopulatie van het pensioenfonds alsmede met het thans geldende premie- en toeslagenbeleid. Deze sluit aan bij de afgesproken risicohouding met werkgever, ondernemingsraad en verantwoordingsorgaan. De strategie is in 2018 niet gewijzigd.

Het bestuur van het pensioenfonds is eindverantwoordelijk voor het strategisch beleggingsbeleid. Hieronder wordt verstaan het vaststellen van:

- het doel en de stijl van het beleggingsbeleid,
- de strategische beleggingsportefeuille en bandbreedtes,
- het vaststellen van passende benchmarks,
- de organisatie rondom de uitvoering van het beleggingsbeleid,
- de selectie en evaluatie van de vermogensbeheerder(s) en andere externe partijen die worden ingeschakeld ten behoeve van de uitvoering van het beleggingsbeleid en voor de resultaatsevaluatie.

Hiertoe heeft het pensioenfonds een beleggingsadviescommissie ingesteld. De beleggingsadviescommissie kan het bestuur slechts adviseren over het vermogensbeheer. In de BAC neemt ook een externe deskundige op het gebied van vermogensbeheer plaats. De BAC heeft geen eigen mandaat en bevoegdheden. De eventuele beslissingen op het gebied van vermogensbeheer worden uiteindelijk genomen door het bestuur als geheel.

Beleggingsbeleid 2018

De hoofddoelstelling van het huidige beleggingsbeleid is onveranderd: "het op lange termijn realiseren van een zo hoog mogelijk rendement uitgaande van het strategische beleggingsbeleid bij een acceptabel risico, rekening houdend met de verplichtingenstructuur van het pensioenfonds."

Om de doelstelling te realiseren heeft het fonds de portefeuille onderverdeeld in een Renteafdekkingsportefeuille en een Rendementsportefeuille. Het doel van de Renteafdekkingsportefeuille is het samenstellen van een portefeuille, die (een gedeelte van) het renterisico als gevolg van de bestaande mismatch tussen de rentegevoeligheid van de technische voorzieningen en de rentegevoeligheid van de beleggingen, reduceert. Uitgangspunten zijn daarbij de duration van de af te dekken verplichtingen en het kasstroomprofiel van de technische voorzieningen.

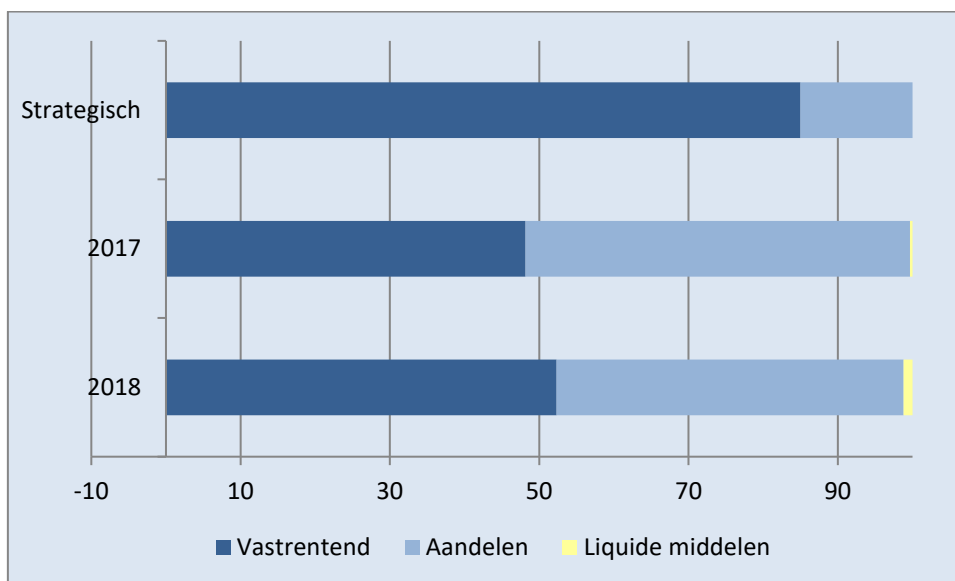
Het bestuur onderkent voorts de noodzaak tot het nemen van actief risico ten opzichte van de verplichtingen met als doel het genereren van additioneel rendement ter financiering van het toeslagenbeleid van het fonds. Het gedeelte van het vermogen van het fonds dat niet binnen de Matchingportefeuille wordt aangehouden zal om die reden deel uitmaken van de Rendementsportefeuille. De portefeuille volgt een overwegend passieve beleggingsstijl, hoewel toepassing van een actieve beleggingsstijl niet wordt uitgesloten in de onderliggende fondsen. Op basis van de geselecteerde fondsen zal naar verwachting circa 10% van het belegde vermogen een actieve beleggingsstijl volgen.

Op basis van de huidige ALM studie is de beleggingsportefeuille getoetst op een acceptabele combinatie van netto-premieniveau, premievolatiliteit, kansen op onderdekking en kansen op toeslagverlening. Hieruit bleek dat tegen de achtergrond van de financiële positie van het fonds en het profiel van de verplichtingen, een strategische beleggingsmix met 50% vastrentende waarden en 50% zakelijke waarden, tezamen met een afdekkingspercentage van 50% van het nominale renterisico, een efficiënte verdeling van de middelen voor het fonds vormt. De verdeling binnen vastrentende waarden is daarbij zo gekozen dat 80% van het vastrentende vermogen wordt belegd in de renteafdekkingsportefeuille en 20% wordt belegd in return seeking vastrentende waarden.

Met de beleggingsportefeuille wordt belegd in beleggingsfondsen. De renteafdekkingsportefeuille is ingevuld met passieve fondsen. De rendementsportefeuille is ingevuld met passieve aandelenfondsen en actieve (vastrentende waarden) fondsen. Deze beleggingsfondsen hebben beleggingsrestricties welke zijn opgenomen in de fondsvoorwaarden. Het bestuur wordt bijgestaan door een extern deskundige bij het vermogensbeheer. Deze extern deskundige is bij alle kwartaalbesprekingen met de vermogensbeheerder aanwezig en adviseert de beleggingsadviescommissie bij het opstellen van het beleggingsplan, analyse van de rapportages en andere voorstellen van de vermogensbeheerder.

Strategische asset allocatie

De strategische beleggingsmix en de realisatie kunnen als volgt worden samengevat:

De portefeuilles vastrentende waarden en aandelen hebben zich gedurende het jaar binnen de toegestane bandbreedtes bewogen.

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden portefeuille bestaat uit een beleggingsfonds dat wereldwijd belegd in bedrijfsobligaties, een fonds dat wereldwijd belegd in High Yield obligaties en een beleggingsfonds dat belegd in Emerging Market Debt. Dit zijn actief beheerde beleggingsfondsen die als doel hebben het verslaan van hun respectievelijke benchmark, te weten Barclay Global Aggregate, Merrill Lynch BB-B Non-Fin Dev Market High Yield Constr (hedged in EUR) en de JPM EMBI Global Diversified. De gerealiseerde performance ten opzichte van de benchmarks is onderdeel van de maandelijkse monitoring vanuit het pensioenfonds.

Naast deze drie vastrentende fondsen worden ook een aantal LDI-fondsen aangehouden, welke tot doel hebben zorg te dragen voor de (gedeeltelijke) afdekking van het renterisico. Daarnaast wordt er een Nederlandse staatsobligatie aangehouden welke dient als onderpand bij de afdekking van de valutarisico's. Deze obligatie wordt ook meegenomen in de afdekking van het renterisico.

De risico's in de vastrentende waarden fondsen wordt in de praktijk beperkt door de mandaatrestricties binnen de fondsen.

Aandelen

De aandelenbeleggingen bestaan uit participaties in een aantal aandelenfondsen. Er wordt belegd in drie passief beheerde fondsen die beleggen in aandelen Europa, aandelen Noord-Amerika en aandelen Emerging Markets. De drie fondsen hebben als doelstelling een opbrengst te halen die zo dicht mogelijk bij de benchmark ligt. De gerealiseerde performance ten opzichte van de benchmark is onderdeel van de maandelijkse rapportages van het pensioenfonds. Alle drie de fondsen hanteren de respectievelijke MSCI-benchmark voor de betreffende regio, waarbij er uitsluitingen worden aangehouden voor "Controversial Weapons".

De wereldwijde spreiding binnen het aandelenfonds genereert valutarisico, dat conform beleid volledig wordt afgedekt voor de drie belangrijkste valuta (USD, JPY en GBP). Deze afdekking

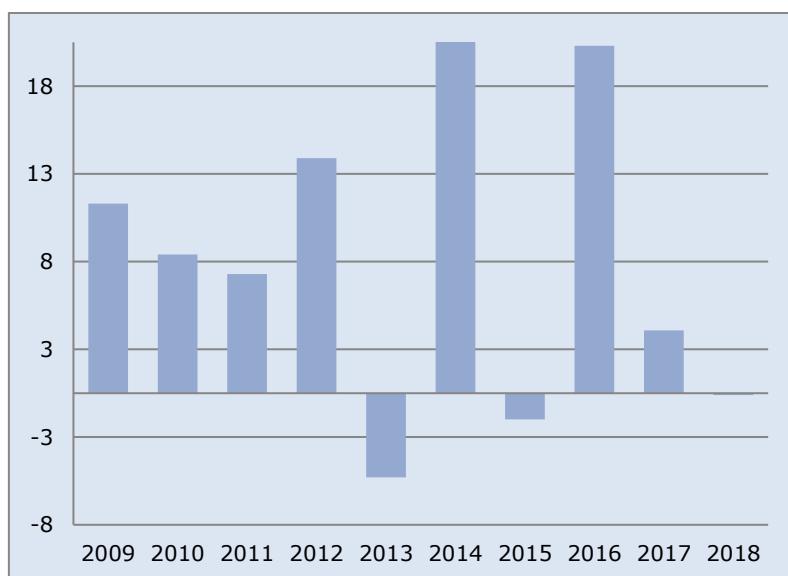
wordt uitgevoerd door Kas Bank door middel van een 'FX overlay' met 3-maands rollende FX-forwards met maandelijkse bijstellingen indien het risico tussentijds buiten de gestelde bandbreedtes ligt. Het onderpand hiervoor wordt gevormd door de eerder vermelde Nederlandse staatsobligatie.

Rendement

Over de totale portefeuille bedroeg het rendement over 2018 -/- 0,11%, terwijl de samengestelde benchmark rendement van de portefeuille -/- 0,28% bedroeg.

Binnen de returnportefeuille lieten de aandelenbeleggingen een rendement zien van -/- 6,44% ten opzichte van -/- 6,24% voor de benchmark. Na correctie voor de beheerkosten is het rendement nagenoeg in lijn met dat van de samengestelde benchmark, hetgeen ook de doelstelling is van de aandelenportefeuille vanwege de insteek op passief beheer. De vastrentende waarden in de returnportefeuille lieten een rendement zien van -/- 1,39% versus -/- 0,26% voor de samengestelde benchmark. Na kosten resteerde een underperformance welke met name veroorzaakt is in het segment emerging markets waar de rendementen over de hele linie een underperformance lieten zien. De LDI-portefeuille, opgezet voor de afdekking van de rentegevoeligheid, liet een performance zien van 8,45%. Dat was een outperformance van 1,21% ten opzichte van de samengestelde benchmark die een rendement van 7,16% liet zien. De LDI-fondsen zijn passief opgezet en worden dusdanig beheerd dat de duration (rentegevoeligheid) zoveel mogelijk in lijn is met de vastgelegde mate van renteafdekking versus de pensioenverplichtingen. De lichte outperformance is voornamelijk een gevolg van de swap spread.

Het rendement van de integrale beleggingsportefeuille over de afgelopen 10 jaar geeft het volgende beeld:

Het beleggingsrendement 2014 wordt in bovenstaande tabel niet correct weergegeven, het rendement bedroeg 45,1%.

Valutarisico

Voor zover dat binnen de grenzen van het beleggingsbeleid van het fonds past, maakt het fonds gebruik van financiële derivaten bij het afdekken van het valutarisico. Het strategisch beleid is erop gericht om het valutarisico van aandelenbeleggingfondsen voor de US-dollar, Britse pond en Japanse yen voor 100% af te dekken.

Per saldo heeft de valuta-afdekking een negatieve bijdrage aan het beleggingsrendement geleverd. De valutabewegingen hebben binnen het aandelenfonds juist tot een positief valutaresultaat geleid. Deze resultaten vallen daarmee tegen elkaar weg en maken de portefeuille minder beweeglijk voor valutaontwikkelingen, hetgeen ook de opzet is van de valuta-afdekking.

Renterisico

Het renterisico is het risico dat door rentedaling de dekkingsgraad daalt. Dit komt doordat de beleggingen minder hard stijgen dan de voorziening pensioenverplichtingen ingeval van een rentedaling. Per einde 2018 was circa 40% van het renterisico afgedekt op basis van de swapcurve. Hierdoor heeft het pensioenfonds minder last van rentedalingen. Daarentegen profiteert het fonds ook minder van rentestijgingen. Het resultaat is een minder volatiele dekkingsgraad.

Verantwoord beleggen

Het fonds is zich ervan bewust dat het als belegger een verantwoordelijke rol heeft in de maatschappij. In het beleggingsbeleid heeft het fonds verwoord hoe het bij het beleggen rekening houdt met milieu, klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen. Het fonds streeft ernaar om op verantwoorde wijze te beleggen. Het fonds erkent het verantwoord beleggen beleid van BNP en sluit zich hier bij aan. BNP gaat bij voorkeur de dialoog aan om omstandigheden te verbeteren. Daarnaast kiest BNP voor uitsluiting door niet te beleggen in financiële instrumenten van ondernemingen die internationale sociale, milieu of governance criteria structureel en fundamenteel schenden.

Het fonds hanteert een aantal criteria die ook door de Verenigde Naties worden gehanteerd. Periodiek worden de bedrijven waarin het fonds belegt gecontroleerd. Tijdens de controle wordt onderzocht of er ondernemingen in de portefeuille aanwezig zijn die met hun bedrijfsactiviteiten in meer of mindere mate in conflict zijn met de criteria.

Indien ondernemingen en/of fondsmanagers niet aan de criteria kunnen voldoen, worden deze uitgesloten van belegging. Op deze uitsluitingslijst staan voornamelijk ondernemingen die betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens, zoals clusterprojectielen en kernkoppen.

3.9 Pensioenparagraaf

Het pensioenreglement is aangepast aan de gewijzigde pensioenregeling per 1 januari 2018.

Kenmerken regeling

De kenmerken van de regeling zijn als volgt:

	2019	2018
Pensioensysteem	Middelloodregeling Collectief beschikbare premie	Middelloodregeling Collectief beschikbare premie
Pensioenleeftijd	68	68 (vanaf 1 januari 2018)
Pensioengevend salaris	12x maandsalaris plus VT met een maximum van € 107.593	12x maandsalaris plus VT met een maximum van € 105.075
Franchise	€ 15.528	€ 15.224
Opbouwpercentage	1,875%	1,875%
Nabestaandenpensioen	70% op risicobasis	70% op risicobasis
Maximale totale bijdrage	22,0% van de pensioengrondslag	22,0% van de pensioengrondslag
Eigen bijdrage	7,33% van de pensioengrondslag	7,33% van de pensioengrondslag

Per januari 2018 is de pensioenrichtleeftijd verhoogd van 67 naar 68 jaar. Dit heeft tot gevolg dat vanaf 1 januari 2018 de pensioenopbouw gebaseerd wordt op een pensioeningangleeftijd van 68 jaar. Daarnaast vervalt de opbouw van het partner- en wezenpensioen. Vanaf 2018 is het partner- en wezenpensioen op risicobasis verzekerd.

In 2018 zijn er verder geen wezenlijke wijzigingen in het pensioenreglement geweest. Naast enkele tekstuele wijzigingen zijn de wettelijke bedragen zoals de franchise en het maximaal pensioengevend salaris aangepast.

Toeslagbeleid

Het fonds heeft in de fondsdocumenten het volgende opgenomen over toeslagen:

Er zal alleen toeslagverlening plaats kunnen plaatsvinden, voor zover dit toekomstbestendig is. Dat wil zeggen dat de financiële positie van het fonds zodanig is dat het te verlenen toeslagpercentage ook naar verwachting in de toekomst uitgekeerd zal kunnen worden.

De mate van toeslagverlening wordt jaarlijks door het bestuur vastgelegd en is afhankelijk van de financiële positie van het pensioenfonds. Er bestaat geen recht op toeslagen. Bovendien wordt er door het fonds geen reserve aangehouden om de toekomstige toeslagen te kunnen toekennen. De toeslagen worden derhalve gefinancierd uit de groei van het vermogen ten opzichte van de verplichtingen.

Het bestuur hanteert voor een besluit over de feitelijke toekenning de onderstaande beleidsstaffel.

Beleidsdekkingsgraad	Toeslag
Lager dan 110%	Nihil.
Tussen 110% en bovengrens	Naar rato
Boven de bovengrens	Volledige toeslagverlening + eventueel inhaaltoeslagen en herstel van kortingen

De bovengrens wordt jaarlijks vastgelegd zodanig dat deze voldoet aan eis van toekomstbestendigheid.

Op basis van de in 2015 uitgevoerde ALM-studie, die is uitgevoerd op basis van voorschriften van de toezichthouder die op dat moment golden, mag verwacht worden dat op de lange termijn 50% toeslag kan worden verleend.

Om wettelijke bovenmatigheden bij de toeslagverlening te voorkomen zal het bestuur bij de eventuele jaarlijkse toekenning van toeslagen een maximum hanteren van de loonindex bij de werkgever.

Per 1 januari 2019 is geen toeslag toegekend aan zowel de actieve- als de inactieve deelnemers.

Mutatieoverzicht deelnemers

	Actief	Slaper	Pensioen-gerechtigd	Totaal
Stand per 1 januari 2018	494	549	17	1.060
Nieuwe deelnemers	104	-5		
Ontslag	-76	76		
Waardeoverdrachten/afkopen		-15		
Ingang pensioen	-1	-2	3	
Overlijden / Expiratie			-1	
Overigen				
Stand 31 december 2018	521	603	19	1.143

De -5 nieuwe deelnemers bij de slapers zijn nieuwe actieve deelnemers die al eerder bij B&S in dienst zijn geweest en het dienstverband hebben beëindigd. De status van deze deelnemers wijzigt van slaper naar actief vandaar -5 bij de slapers.

Mutatieoverzicht Pensioengerechtigden

	OP	PP	WZP	Totaal
Stand per 1 januari 2018	12	3	2	17
Ingang pensioen	3			3
Overlijden				
Expiratie			-1	-1
Stand 31 december 2018	15	3	1	19

3.10 Actuariële paragraaf

Actuariële analyse

De actuariële analyse van het saldo van baten en lasten kan als volgt worden weergegeven:

(* € 1.000)	2018	2017
Premieresultaat		
Premiebijdragen	2.963	2.717
Risicoverzekering	-149	-153
Pensioenopbouw	-2.568	-3.070
Interestresultaat		
Beleggingsresultaten	-362	1.417
Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen	96	72
Wijziging markttrente	-2.998	366
Overig resultaat		
Resultaat op waardeoverdrachten	-35	-13
Resultaat op kanssystemen	-40	-14
Wijziging grondslagen	550	-
Overige baten en lasten	57	-22
Saldo van baten en lasten	-2.486	1.300

Kostendekkende premie

(* € 1.000)	2018	2017
Zuiver kostendekkende premie	3.509	4.139
Gedempte premie	1.894	2.162
Ontvangen (feitelijke) pensioenpremie	2.963	2.717

De feitelijke premie is hoger dan de gedempte kostendekkende premie. De premie voldeed hiermee aan wettelijke eisen van kostendekkendheid.

Samenstelling zuiver kostendeekkende premie en feitelijke premie:

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	2.716
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	793
3. Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	-
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	-
5. Kostendeekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	3.509
6. Bijdrage aan herstel van de dekkingsgraad	-546
7. Feitelijke premie = 5 + 6	2.963

Samenstelling gedempte kostendeekkende premie:

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	1.054
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	308
3. Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	-
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	-
5. Kostendeekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	1.894

Rol en bevindingen van de certificerend actuaris

De certificerend actuaris heeft de opdracht om vast te stellen dat het fonds voldoet aan de vereisten vanuit artikel 126 tot en met 140 PW. De belangrijkste bevindingen die door de certificerend actuaris zijn gerapporteerd betreffen:

- ✓ In het boekjaar heeft het bestuur besloten om over te gaan naar de in september 2018 gepubliceerde nieuwe AG prognosetafel. Dit is in de TV verwerkt per einde 2018. Andere grondslagen zijn in het boekjaar niet onderzocht. Wij bevelen aan om voor elk van de gehanteerde actuariële grondslagen vast te leggen wanneer deze voor het laatst zijn onderzocht en wanneer in beginsel nieuw onderzoek hieromtrent zal plaatsvinden om de actualiteit en toereikendheid van de gehanteerde grondslagen goed te kunnen waarborgen en managen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen in de procesbeschrijving van de beleidsdekkingsgraad waarin tegelijkertijd ook aandacht wordt besteed aan meerdere aspecten, zoals de beoogde verwerking in de maanddekkingsgraad. (Prioriteit: Gemiddeld);
- ✓ In de berekening van de kostendekkende premie is het ingroeipad voor prijsinflatie vastgezet voor 5 jaar. Het huidige ingroeipad is daarmee gelijk aan het ingroeipad van 2015. Het beleid hieromtrent hebben wij niet terug kunnen vinden in de fondsdocumenten. De adviseur heeft aangegeven in de volgende update van de abtn op te nemen. (Prioriteit: Gemiddeld);

Wij hebben geconstateerd dat een aantal aanbevelingen van vorig jaar niet zijn opgevolgd. Het betrof hier de aanbevelingen:

- ✓ Er is sprake van een herverzekeringsdeel in de voorziening. Bij de vaststelling van het vereist eigen vermogen wordt geen rekening gehouden met dit herverzekeringsdeel. Wij zijn van mening dat wel rekening gehouden moet worden met risico over dit deel van de voorziening. Wij raden het bestuur aan om dit aan te passen. (Prioriteit: Hoog);
- ✓ In het pensioenreglement en de uitvoeringsovereenkomst is opgenomen dat de maatstaf voor voorwaardelijke toeslagverlening voor gewezen deelnemers en pensioengerechtigden de CPI is, met als maximering de loonontwikkeling en een absoluut maximum van 5%. In de overige fondsdocumenten en communicatie-uitingen is deze maximering echter niet opgenomen. Wij bevelen aan om de fondsdocumenten en communicatie-uitingen met elkaar in lijn te brengen, en aan te passen aan het gevoerde beleid. (Prioriteit: Gemiddeld);

Oordeel van de certificerend actuaris over de financiële positie

In haar actuariële verklaring heeft de certificerend actuaris geoordeeld dat voldaan is aan de artikelen 126 tot en met 140 PW met uitzondering van de artikelen 131 (minimaal vereist eigen vermogen), 132 (vereist eigen vermogen) en 133 (dekking door waarden).

De vermogenspositie is naar de mening van de certificeren actuaris slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

3.11 Risicoparagraaf

Risico's en beheersing van risico's

Bij het bepalen van het beleid en het nemen van belangrijke besluiten maakt het bestuur een afweging tussen risico, rendement en beheersing van de risico's. Daarbij heeft het bestuur bovendien grenzen (risicobereidheid) gedefinieerd aan de omvang van de risico's.

Eind 2018 / begin 2019 heeft het bestuur zijn risicoanalyse wederom geactualiseerd. De uitkomsten van deze analyse vormen mede de basis voor het beleid van het fonds voor de komende jaren. Het beleid is vastgelegd in de ABtN van het fonds. Vanwege de voorgenomen fusie wordt dit uiteindelijk een jaar later uitgevoerd.

De risicogrenzen voor de verschillende risicogebieden ultimo 2018 zijn in onderstaande tabel aangegeven. Een uitgebreidere toelichting op de risico's en feitelijke omstandigheden per 31 december 2018 is opgenomen in de toelichting op de jaarrekening.

Risico	Risicogrens	31 december 2018	31 december 2017
S1 Renterisico	Renteafdekking van 35,0%	48% afgedekt door middel van obligaties	48% afgedekt door middel van obligaties
S2 Risico zakelijke waarden	Strategische beleggingsmix (50% zakelijk en 50% vastrentend) en bandbreedtes van plus en min 5%-punt	Conform de beleggingsmix	Conform de beleggingsmix
S3 Valutarisico	Beleggingen in vastrentende waarden luiden in euro's. Beleggingen in aandelen worden voor de USD en GBP gehedged naar de euro	Conform beleid	Conform beleid
S4 Grondstoffenrisico	n.v.t	n.v.t	n.v.t
S5 Kredietrisico	Tegenpartijen in vastrentende waarden dienen overwegend een investment grade rating te hebben.	Alle tegenpartijen in de LDI-fondsen hebben tenminste een AA-rating (circa 37,5% van de totale beleggingen), de overige vastrentende waarden beleggingen zijn breed gespreid en hebben deels een investment grade rating (minder dan 7% van de totale beleggingen).	Alle tegenpartijen in de LDI-fondsen hebben tenminste een AA-rating (circa 37,5% van de totale beleggingen), de overige vastrentende waarden beleggingen zijn breed gespreid en hebben deels een investment grade rating (minder dan 7% van de totale beleggingen).

S6 Verzekeringstechnisch -risico	Minimaliseren van langlevensrisico door recente op het fonds van toepassing zijnde overlevingskansen te hanteren	Prognosetafel 2018 met fondsspecifieke ervaringssterfte toegepast	Prognosetafel 2016 met fondsspecifieke ervaringssterfte toegepast
S7 Liquiditeitsrisico	Geen liquiditeitsrisico's	Het fonds loopt geen liquiditeitsrisico	Het fonds loopt geen liquiditeitsrisico
S8 Concentratierisico	Bepaalde concentratierisico's	Voldoende spreiding in de beleggingen, dit risico is niet aanwezig	Voldoende spreiding in de beleggingen, dit risico is niet aanwezig
S9 Operationeel risico	Geen operationele risico's	Er is geen sprake van operationele risico's	Er is geen sprake van operationele risico's
S10 Actief beheer	Actief beheer is toegestaan, binnen de Rendementsportefeuille	Uitsluitend de Rendementsportefeuille is actief belegd	Uitsluitend de Rendementsportefeuille is actief belegd

Scenario en crisisplanning

Als onderdeel van het risicomanagementproces heeft het fonds bij het inventariseren van de toekomstige alternatieven voor de pensioenuitvoering alsmede de inhoud van de pensioenregeling, scenario's voor het fonds laten uitwerken door onze adviseur. Deze scenario's hebben het inzicht in de gevoeligheden van risico's en de dekkingsgraad en het gedrag van risicofactoren verder vergroot. Vervolgens is gekeken of het crisisplan aangepast moest worden. In dit crisisplan zijn de te nemen stappen en maatregelen weergegeven in specifieke (negatieve) scenario's. Het plan vormt hiermee een handleiding voor het bestuur voor de wijze waarop het zal handelen

Beleggingsrisico's

Gedurende 2018 is het beleggingsbeleid ongewijzigd gecontinueerd en is niet gekeken of dit heroverwogen zou moeten worden in het licht van de ontwikkelingen in de financiële markten, in relatie tot de kostendekkende premie, het toeslagbeleid en het herstel van het (minimaal) vereiste eigen vermogen.

Actuariële risico's

In 2018 is er een nieuwe AG Prognosetafel gepubliceerd. Het bestuur heeft de nieuwe grondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen eind van het jaar toegepast. Daarbij is de fondsspecifieke ervaringssterfte onveranderd gebleven.

Renterisico

Het fonds is gevoelig voor wijzigingen in de markttrente omdat de omvang en duratie van de beleggingen niet gelijk zijn aan de omvang en duratie van de verplichtingen. De duratie is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren. Hiermee kan de rentegevoeligheid worden gemeten. Een hoge duratie betekent dat de dekkingsgraad van het fonds meer gevoelig is voor ontwikkelingen in de markttrente, zowel naar boven als naar beneden.

Het fonds monitort de ontwikkeling van dit risico elk kwartaal aan de hand van de door onze adviseur opgestelde risicorapportage. Het beleid van het fonds is erop gericht om de 'duratiemismatch' binnen een bepaalde bandbreedte continu te houden, door het renterisico voor 50% af te dekken.

Bij de bepaling van het beleggingsbeleid weegt het bestuur zorgvuldig de voordelen (meer zekerheid) en nadelen (minder rendement, kosten) van meer of minder duratiematching af ten opzichte van alternatieve strategieën. Vanwege de gekozen afdekking van 50% betekent dit voor de dekkingsgraad dat deze redelijk snel zal meebewegen als de marktrente omhoog gaat, zeker gezien de hoge duratie van onze verplichtingen.

De renteafdekking is ondergebracht bij onze vermogensbeheerder. Het bestuur is belast met de monitoring van de uitvoering.

Over het boekjaar lag de feitelijke renteafdekking tussen de 40-45% (2017: 40%) geweest op basis van de markt-rentecurve. Het bestuur kijkt hierbij niet naar de renteafdekking op basis van de UFR rente curve. Het verschil tussen de gewenste en de feitelijke afdekking (ca 7% is veroorzaakt door de inrichting van de beleggingsportefeuilles naar aanleiding van de ALM studie. Bij de huidige lage rentestanden is het niet mogelijk om met 40% van de assets belegd in de matchingportefeuille een renteafdekking van 50% te kunnen realiseren. Vandaar dat een tactische renteafdekking van 40% is aangehouden terwijl de strategische renteafdekking op 50% blijft staan.

3.12 Toekomstparagraaf

Toekomstbestendigheid

Na het niet doorgaan van de fusie met Delta Lloyd APF heeft het bestuur in het afgelopen jaar opnieuw uitvoerig stilgestaan bij de toekomstbestendigheid van het fonds. Hierbij zijn onder meer de kostenstructuur, premieruimte en aard en ontwikkeling van het deelnemersbestand bekeken. Uit deze evaluatie blijkt - en het sluitend herstelplan laat zien - dat voortzetting van het fonds een realistisch scenario is. Daarnaast zijn alternatieven voor de uitvoering van de pensioenregeling door het bestuur in kaart gebracht. Ondanks de eerder uitgesproken wens om op termijn over te gaan naar een andere uitvoeringsvorm zien het bestuur van het fonds en de sociale partners op dit moment geen reëel alternatief. Het bestuur gaat op dit moment derhalve uit van een continuering van het fonds voor de voorzienbare toekomst. Het bestuur zal de mogelijke alternatieven in de markt blijven volgen en afstemming zoeken met sociale partners als zich alternatieven aandienen die opportuun blijken te zijn.

Herstelplan 2019

Omdat de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2018 (101,1%) nog steeds ruim onder het vereist eigen vermogen ligt is er sprake van een reservetekort. Het fonds is hierdoor verplicht uiterlijk 1 april 2019 een actualisatie van het herstelplan in te dienen bij DNB. Stichting Pensioenfonds B&S heeft een geactualiseerd herstelplan ingediend bij DNB op 29 maart 2019 met een herrapportage op 11 juni 2019. Hieruit blijkt dat herstel binnen een periode van 10 jaar kan plaatsvinden. DNB heeft op 20 juni 2019 ingestemd met het ingediende herstelplan.

IORP-II

In januari 2019 zijn de wijzigingen uit hoofde van de IORP II in werking getreden. Het fonds heeft hiervoor in 2018 reeds maatregelen getroffen teneinde aan de gewijzigde regelgeving hieromtrent te voldoen. De belangrijkste maatregel die het fonds heeft getroffen betreft de inrichting van de drie sleutelfuncties: de risicobeheerfunctie, de actuariële functie en de interne auditfunctie. Voor nadere informatie verwijzen we naar hoofdstuk 3.2

Dordrecht, 26 juni 2019

Stichting Pensioenfonds B&S

Mevr. C.C.E. Neele	Voorzitter
M. Kampers	Vice voorzitter
C.H.P. Stamkot	Secretaris
O.M.H. Amerongen	Vice secretaris

STICHTING PENSIOENFONDS B&S

JAARREKENING 2018

4 JAARREKENING

4.1 Balans per 31 december 2018

(* € 1.000)	Ref.	31 december 2018	31 december 2017
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfond	1.		
Aandelen		17.332	17.997
Vastrentende waarden		19.526	16.826
Derivaten		1	117
		<u>36.859</u>	<u>34.940</u>
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	2.	6.899	6.800
Vorderingen en overlopende activa	3.		
Premies		72	-
Verzekeringsmaatschappijen		14	206
Overige		3	3
		<u>89</u>	<u>209</u>
Overige activa	4.		
Liquide middelen		451	124
Totaal activa		<u>44.298</u>	<u>42.073</u>

(* € 1.000)	Ref.	31 december 2018	31 december 2017
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	5.		
Risicoreserve		11.039	10.035
Algemene reserve		<u>-12.643</u>	<u>-9.153</u>
		-1.604	882
Technische voorzieningen	6.		
Voorziening pensioenverplichtingen		45.881	41.117
Overige schulden en overlopende passiva	7.		
Overige schulden		4	74
Derivaten		<u>17</u>	<u>-</u>
		21	74
Totaal passiva		<u>44.298</u>	<u>42.073</u>

4.2 Staat van baten en lasten over 2018

(* € 1.000)	Ref	2018	2017
BATEN			
Premiebijdragen van werkgever en werknemers	8	2.963	2.717
Beleggingsresultaten risico pensioenfondsen	9	-362	1.417
Overige baten	10	122	95
		2.723	4.229
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	11	-191	-151
Pensioenuitvoeringskosten	12	1	-
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor rekening van het pensioenfonds	13		
Pensioenopbouw		-2.568	-3.070
Rentetoevoeging		113	87
Onttrekking pensioenuitkeringen en uitvoeringskosten		181	141
Wijziging marktrente		-3.316	479
Overdracht van rechten		199	31
Overige mutaties		60	-4
Wijziging grondslagen		622	-
Technisch resultaat		-55	-47
		-4.764	-2.383
Saldo overdracht van rechten	14	-205	-44
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	15	99	-197
Overige lasten	16	-149	-154
		-5.209	-2.929
Saldo van baten en lasten		-2.486	1.300

4.3 Bestemming van het saldo van baten en lasten

(* € 1.000)	2018	2017
Risicoreserve	1.004	1.034
Algemene reserve	-3.490	266
	-2.486	1.300

4.4 Kasstroomoverzicht over 2018

(* € 1.000)	2018	2017
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	2.859	2.871
Ontvangen waardeoverdrachten	-	-
Betaalde pensioenuitkeringen	-190	-152
Betaalde waardeoverdrachten	-205	-44
Betaalde afrekening herverzekeraars	314	96
Betaalde premies herverzekering	-148	-153
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-16	15
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	2.614	2.633
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen en aflossingen van beleggingen	1.079	2.129
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	-243	655
Aankopen beleggingen	-3.072	-5.497
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-51	-29
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-2.287	-2.742
Mutatie liquide middelen	327	-109
Verloop liquide middelen		
Stand 1 januari	124	233
Stand 31 december	451	124
Mutatie liquide middelen	327	-109

4.5 Toelichting behorende tot de jaarrekening 2018

4.5.1 Inleiding

Stichting Pensioenfonds B&S ('het fonds'), statutair gevestigd te Farmsum, is opgericht op 27 december 2005. De laatste statutenwijziging was op 31 juli 2014. Het fonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 2091445.

Het fonds is een ondernemingspensioenfonds en stelt zich ten doel het verlenen van pensioenen aan deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden van de aangesloten onderneming en aan hen, die door de arbeid van bedoelde deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden worden of werden onderhouden.

4.5.2 Overeenstemmingsverklaring

De Jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ610).

Het bestuur heeft 26 juni 2019 de jaarrekening opgemaakt.

4.5.3 Grondslagen voor de waardering

Algemeen

Alle bedragen zijn vermeld in duizenden Euro's.

Beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij anders vermeld.

De Dekkingsgraad

De (nominale) dekkingsgraad van het fonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het fonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie.

De beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds is de gemiddelde dekkingsgraad van de 12 maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste stelselwijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "stelselwijzigingen" alsmede de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "schattingwijzigingen".

Stelselwijzigingen

In 2018 is geen sprake van stelselwijzigingen

Schattingswijzigingen

Voor de schattingen zijn in 2018 de volgende wijzigingen gehanteerd :

- ✓ Sterfte : Volgens de Prognosetafel AG2018 (zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap).

Voor de schattingen in 2017 waren dit :

- ✓ Sterfte : Volgens de Prognosetafel AG2016 (zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap).

De schattingswijziging heeft geresulteerd in een totale afname van de VPV van 550

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk kunnen worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Door het bestuur gevormde oordelen bij toepassing van de grondslagen die belangrijke gevolgen hebben voor de jaarrekening, en schattingen die een aanmerkelijk risico in zich bergen van materiële aanpassingen in het volgende jaar zijn vermeld in de toelichting.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar Euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Het fonds heeft ultimo 2018 beleggingen in de volgende vreemde valuta:

(* € 1.000)	2018	2017
GBP	2.206	2.305
JPY	127	135
USD	9.984	10.371
Overig	<u>3.789</u>	<u>3.908</u>
	16.106	16.719

Foutenherstel

Indien een materiële fout na de vaststelling van de jaarrekening wordt geconstateerd, wordt deze middels een retrospectieve verwerking hersteld. Dit houdt in dat het eigen vermogen aan het einde van het voorafgaande boekjaar wordt herrekend alsof de fout niet heeft plaatsgevonden. Het verschil tussen het eigen vermogen aan het eind van het voorafgaande boekjaar voor en na herrekening, wordt vervolgens verwerkt als een rechtstreekse mutatie van het eigen vermogen aan het begin van het huidige boekjaar.

De bate of last als gevolg van een eventueel herstel van een niet-materiële fout wordt verwerkt in de winst-en-verliesrekening van het huidige boekjaar.

Het fonds heeft in de jaarrekening van het huidige boekjaar geen foutenherstel toegepast.

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Participaties in beleggingsinstellingen, die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor dat soort beleggingen.

Er wordt door het pensioenfonds niet belegd in premiebijdragende ondernemingen. Er zijn geen beleggingen uitgeleend.

Aandelen en geldmarktfondsen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen en geldmarktfondsen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers.

De actuele waarde van niet beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsfondsen is bepaald door de uitgevende instelling.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoersen.

Indien vastrentende waarden of participaties in beleggingsinstellingen niet-beursgenoteerd zijn, vindt waardebeoordeling plaats op basis van de geschatte toekomstige netto kasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de geldende markttrente en rekening houdend met het risicoprofiel (kredietrisico; oninbaarheid) en de looptijd.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft. Vorderingen uit herverzekeringen op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet. Bij de waardering worden de herverzekerde uitkeringen contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur, onder toepassing van de actuariële grondslagen van het pensioenfonds.

Vorderingen uit herverzekeringscontracten die classificeren als garantiecontracten worden gelijkgesteld aan de hiertegenover staande voorziening voor pensioenverplichtingen. Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten worden verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekeraar.

De pensioenaanspraken opgebouwd tot en met 31 december 2005 zijn verzekerd in de vorm van een garantiecontract bij ASR. De risico's van overlijden met betrekking tot het wezenpensioen, de verzekering van het risicokapitaal en de risico's van arbeidsongeschiktheid als ook de premievrijstelling zijn volledig in herverzekering gegeven bij Zwitserleven.

Vorderingen en overlopende activa

Voor zover noodzakelijk is een voorziening voor oninbaarheid in mindering gebracht. Vorderingen en overlopende activa worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemeen

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het fonds en risico deelnemers en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waardingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen. In de toelichting wordt opgenomen het krachtens de Pensioenwet minimaal vereiste eigen vermogen volgens de in het Besluit financieel toetsingskader (FTK) voorgeschreven berekeningsmethodiek als het surplusvermogen.

Risicoreserve

De risicoreserve wordt aangehouden als buffer voor neerwaartse koersfluctuaties van beleggingen. De omvang van deze reserve is gelijk aan het Vereist Eigen Vermogen aan de hand van de standaardtoets van DNB.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening voor pensioenverplichtingen wordt conform de fondsgrondslagen gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de pensioenverplichtingen op de balansdatum. De pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de (indexatie)toezeggingen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de markttrente.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van de op de balansdatum geldende pensioenreglementen en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of de opgebouwde pensioenaanspraken worden geïndexeerd. Alle per balansdatum bestaande indexatiebesluiten (ook voor indexatiebesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- ✓ Rentetermijnstructuur : per 31 december zoals gepubliceerd door het DNB.
- ✓ Prognosetafel : Volgens de Prognosetafel AG 2018 (zoals gepubliceerd door het AG). In 2017 was dit prognosetafel AG 2016;
- ✓ Ervaringssterfte : Er wordt rekening gehouden met het verschil in overlevingskansen tussen de werkende en de totale bevolking door toepassing van (de Willis Towers Watson 2016) ervaringssterfte.
- ✓ Gehuwdheid : Het nabestaandenpensioen is gebaseerd op een onbepaald partnersysteem met een gehuwdheidsfrequentie van 100% op de pensioenleeftijd. Daarna wordt het bepaald partnersysteem gehanteerd.
- ✓ Leeftijdsverschil : Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op drie jaar gesteld (man ouder dan vrouw).
- ✓ Wezenopslag : Voor niet ingegaan latent wezenpensioen wordt een voorziening getroffen ad 5% op de netto voorziening pensioenverplichtingen voor opgebouwd nabestaandenpensioen van niet-ingegane deelnemers.
- ✓ Kosten : Voor kosten zijn de verplichtingen met 3% verhoogd.

De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de door DNB gepubliceerde rentecurve. Dit betreft de rentetermijnstructuur van de nominale marktrente per 31 december 2018.

4.5.4 Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtsreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van werkgever en werknemers

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

De premiebaten in het boekjaar zijn gebaseerd op de definitieve loonsomopgaven van de werkgever.

Beleggingsresultaten

(In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de herwaarderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worde de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Afschrijvingen en exploitatiekosten van onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor de pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten

Jaarlijks wordt 3% van de pensioenopbouw en de inkomende waardeoverdrachten toegevoegd aan de technische voorziening ten behoeve van de pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast valt 3% van de uitkeringen, afkopen en uitgaande waardeoverdrachten vrij uit de technische voorziening ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten (excassokosten).

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord.

Wijziging actuariële uitgangspunten

Mutatie technische voorzieningen uit hoofde van wijziging actuariële uitgangspunten heeft betrekking op de aanpassing van de sterftetafels. Voor verdere toelichting wordt verwezen naar de toelichting in de grondslagen inzake schattingswijzigingen.

Overige wijzigingen

De onder deze post opgenomen mutaties van de voorziening hebben betrekking op de kanssystemen.

Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Premies herverzekering

De risico's voortvloeiend uit weduwen-, wezen- en arbeidsongeschiktheidstoezeggingen zijn herverzekerd bij de Zwitserleven.

4.5.5 Grondslagen kasstroomoverzicht

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is conform de directe methode opgesteld. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenuitvoeringsactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

4.5.6 Toelichting op de balans

Beleggingen voor risico van het pensioenfonds (1)

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het fonds allemaal gewaardeerd tegen actuele waarde per balansdatum. Dit betreffen directe beursnoteringen.

Aandelen

(* € 1.000)	2018	2017
Stand per 1 januari	17.997	16.245
Aankopen	1.275	675
Verkopen	-761	-433
Herwaardering	-1.179	1.510
Stand per 31 december	17.332	17.997

De aandelenbeleggingen kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2018	2017
Beleggingsinstellingen	17.332	17.997
Stand per 31 december	17.332	17.997

Vastrentende waarden

(* € 1.000)	2018	2017
Stand per 1 januari	16.826	14.750
Aankopen	1.797	4.821
Verkopen	-318	-1.696
Herwaardering	1.221	-1.049
Stand per 31 december	19.526	16.826

De beleggingen in vastrentende waarden kunnen als volgt worden gecategoriseerd:

(* € 1.000)	2018	2017
Beleggingsinstellingen	19.526	16.826
Stand per 31 december	19.526	16.826

(* € 1.000)	2018	2017
Derivaten	1	117

Dit betreft de waarde van de hedgecontracten ter afdekking van het valutarisico.

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het fonds allemaal gewaardeerd tegen actuele waarde per balansdatum. Dit betreffen directe beursnoteringen.

Op basis van het zogenaamde doorkijkprincipe kunnen de beleggingen als volgt worden onderverdeeld:

(* € 1.000)	2018	2017
Vastgoed	269	301
Aandelen	16.972	17.531
Vastrentende waarden	6.011	4.120
Producten voor renteafdekking	16.156	13.394
Geldmarkt fonds	-	-
Overige	-2.566	-406
Stand per 31 december	36.842	34.940

Op basis van een regionale indeling kunnen de beleggingen als volgt worden onderverdeeld:

	2018	2017
Noord Amerika	44,85%	45,05%
Europa	44,30%	44,13%
Pacific ex Japan	0,62%	0,25%
Overig	10,23%	10,57%
Totaal	100%	100%

Voor de meerderheid van de beleggingen is sprake van objectief vast te stellen frequente marktnoteringen. Voor bepaalde beleggingen zijn deze niet beschikbaar en vindt waardering plaats op basis van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten en het gebruik van schattingen.

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming (bijvoorbeeld rentestand, volatiliteit, schatting van kasstromen, etc.) en kunnen daarom niet met precisie worden vastgesteld.

Op basis van deze verscheidenheid en gradaties in waarderingmethoden dienen de beleggingen te worden ingedeeld naar drie verschillende waarderingniveaus:

Niveau 1: De waarde van de belegging is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen van identieke beleggingen in een actieve markt.

Niveau 2: De actuele waarde wordt vastgesteld aan de hand van waarderingmodellen waarin gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Niveau 3: De waarde wordt vastgesteld met waarderingmodellen waarin niet gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Op basis van deze indeling kan de beleggingsportefeuille 2018 als volgt worden samengevat:

(* € 1.000)	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Totaal
Vastgoed				
Indirecte beleggingen (via fondsen)	269	-	-	269
Aandelen				
Aandelen				
Private Equity				
Indirecte beleggingen (via fondsen)	16.974	-	-	16.974
Vastrentende waarden				
Staatobligaties				
Bedrijfsobligaties				
Indirecte beleggingen (via fondsen)	19.872	-	-	19.872
Overige beleggingen				
Derivaten	27	140	-	167
Kortlopende vorderingen en liquide middelen				
Totaal	37.142	140	-	37.282
Waarvan verantwoord onder de liquide middelen	439	-	-	439
Totaal beleggingen	36.703	140	-	36.842

Voor 2017 kan de beleggingsportefeuille als volgt worden samengevat:

(* € 1.000)	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Totaal
Vastgoed				
Indirecte beleggingen (via fondsen)	301	-	-	301
Aandelen				
Aandelen				
Private Equity				
Indirecte beleggingen (via fondsen)	17.531	-	-	17.531
Vastrentende waarden				
Staatobligaties				
Bedrijfsobligaties				
Indirecte beleggingen (via fondsen)	17.311	-	-	17.311
Overige beleggingen				
Derivaten	156	-278	-	-122
Kortlopende vorderingen en liquide middelen				

Totaal	35.299	-278	-	35.021
Waarvan verantwoord onder de liquide middelen	81	-	-	81
Totaal beleggingen	35.218	-278	-	34.940

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen (2)

(* € 1.000)	2018	2017
Stand begin boekjaar	6.800	6.997
Rentetoevoeging	-17	-15
Ottrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	-98	-99
Wijziging markttrente	318	-113
Technisch resultaat	15	33
Mutaties/correcties	-47	-3
Wijziging actuariële grondslagen	-72	-
Stand per 31 december	6.899	6.800

Het fonds is voor een deel herverzekerd in de vorm van een garantiecontract bij ASR Levensverzekering N.V., waarbij de tot 1 januari 2006 via de werkgever verzekerde opgebouwde aanspraken, welke zijn overgedragen naar het fonds zijn herverzekerd. Het garantiecontract is per 1 januari 2006 ingegaan voor onbepaalde tijd.

Bij het garantiecontract is geen sprake meer van winstdeling.

Het aandeel van herverzekeraar in technische voorzieningen is contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur van de actuele nominale markttrente per 31 december zoals gepubliceerd door DNB.

Op basis van de kredietwaardigheid van de verzekeraar is geen afslag voor kredietrisico opgenomen.

Vorderingen en overlopende activa (3)

(* € 1.000)	2018	2017
Premies	72	-
Verzekeraars	14	206
Overige	3	3
Stand per 31 december	89	209

Alle overige vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Bij de waardering van de vorderingen wordt rekening gehouden met het risico van oninbaarheid door hiervoor een voorziening in aftrek te brengen op het saldo van de uitstaande vorderingen.

Voor gelijksoortige posten met gelijksoortige risico's wordt gezamenlijk een schatting gemaakt van verliezen en risico's op balansdatum. Deze systematiek om de voorziening vast te stellen wordt gerekend tot de statistische methode.

Overige activa (4)

(* € 1.000)	2018	2017
Liquide middelen	451	124

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen, die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn.

Stichtingskapitaal en reserves (5)

Risicoreserve

(* € 1.000)	2018	2017
Stand per 1 januari	10.035	9.001
Resultaat boekjaar	1.004	1.034
Stand per 31 december	11.039	10.035

Het bestuur heeft besloten een risicoreserve te vormen ter grootte van het vereist eigen vermogen.

Algemene reserve

(* € 1.000)	2018	2017
Stand per 1 januari	-9.153	-9.419
Resultaat boekjaar	-3.490	266
Stand per 31 december	-12.643	-9.153

Solvabiliteit

(* € 1.000)	2018	2017
Aanwezig eigen vermogen	-1.604	882
Minimaal vereist eigen vermogen	1.694	1.711
Vereist eigen vermogen	11.039	10.035

Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaard model.

Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan

De dekkingsgraad is ultimo jaar als volgt:

	2018	2017
--	------	------

Nominale dekkingsgraad	96,5%	102,1%
Reële dekkingsgraad	80,8%	80,4%
Beleidsdekkingsgraad	101,1%	101,6%

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden.

Als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad, bevindt het fonds zich in een situatie van dekkingstekort. Indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad, maar wel tenminste gelijk is aan de minimaal vereiste dekkingsgraad, bevindt het fonds zich in een situatie van reservetekort

De solvabiliteit van het fonds is niet toereikend. Er is zowel sprake van een reservetekort als van een dekkingstekort.

De dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

Ontwikkeling dekkingsgraad (in%)	Gerealiseerd	Volgens herstelplan
Stand per 1 januari	102,1%	101,8%
Premie	0,4%	0,3%
Uitkeringen	0,0%	0,0%
Toeslagverlening	0,0%	0,0%
Renteverandering	-7,4%	0,0%
Overrendement	-0,4%	3,4%
Wijziging grondslagen	1,3%	0,0%
Overige	0,5%	-0,1%
Stand per 31 december	96,5%	105,4%

Herstelplan

Vanwege het reservetekort geldt voor het fonds een herstelplan. Het fonds heeft op 27 maart 2018 het herstelplan verstuurd naar DNB. Hiermee vervalt het reeds bestaande herstelplan. Op 18 mei 2018 is van DNB bericht ontvangen dat DNB instemt met het ingediende herstelplan.

De belangrijkste maatregelen uit het herstelplan zijn:

- ✓ Geen toeslagverlening tot het vereist eigen vermogen is bereikt;
- ✓ Per 1 januari 2018 is het partnerpensioen op risicobasis verzekerd.

✓ Per 1 januari 2018 is de pensioenrichtleeftijd verhoogd van 67 naar 68 jaar

In het herstelplan is geen maatregel tot korten van pensioenaanspraken opgenomen.

Een nadere toelichting op het herstelplan is opgenomen in het bestuursverslag in paragraaf 3.7.

Technische voorzieningen (6)

(* € 1.000)	2018	2017
Eigen beheer	38.982	34.317
Garantiecontract	6.899	6.800
Stand per 31 december	45.881	41.117

Het mutatieoverzicht voor de voorziening voor pensioenverplichtingen uit hoofde van de in eigen beheer gehouden verplichtingen is als volgt:

(* € 1.000)	2018	2017
Stand per 1 januari	34.317	31.737
Pensioenopbouw	2.568	3.070
Saldo waardeoverdrachten	-150	-31
Rentetoevoeging	-96	-72
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	-89	-46
Wijziging marktrente	2.998	-366
Wijziging actuariële grondslagen	-550	-
Technisch resultaat	40	14
Mutaties/correcties	-56	11
Stand per 31 december	38.982	34.317

Het mutatieoverzicht voor de voorziening voor pensioenverplichtingen uit hoofde van het garantiecontract is als volgt:

(* € 1.000)	2018	2017
Stand begin boekjaar	6.800	6.997
Rentetoevoeging	-17	-15
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	-98	-99
Wijziging marktrente	318	-113
Wijziging actuariële grondslagen	-72	-

Technisch resultaat	15	33
Mutaties/correcties	-47	-3
Stand per 31 december	6.899	6.800

Voor een toelichting op de verschillende posten wordt verwezen naar de toelichting op de verschillende posten uit de staat van baten lasten.

De voorziening voor pensioenverplichtingen is naar categorieën van deelnemers als volgt samengesteld :

(* € 1.000)	2018	2017
Actieve deelnemers	31.395	28.972
Gewezen deelnemers	12.048	10.452
Pensioengerechtigden	2.438	1.693
Stand per 31 december	45.881	41.117

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand.

Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De hoofdpensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 68 jaar. Jaarlijks wordt een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,875% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. De pensioengrondslag is gelijk aan 12 maandsalarissen plus vakantietoelage onder aftrek van een franchise. De franchise wordt jaarlijks vastgesteld. Tevens bestaat er recht op nabestaanden- en wezenpensioen op risicobasis. Deelname aan de regeling is mogelijk voor alle werknemers met een arbeidsovereenkomst. Jaarlijks beslist het bestuur van het fonds de mate waarin de opgebouwde aanspraken worden geïndexeerd. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling als een uitkeringsovereenkomst.

Toeslagverlening

Het bestuur heeft in 2018 besloten om, gezien de financiële situatie van het fonds en het van kracht zijnde herstelplan, de pensioenaanspraken per 1 januari 2018 niet te verhogen. Per 1 januari 2017 zijn de rechten van de actieven respectievelijk inactieven eveneens niet verhoogd. Het fonds heeft geen uitgewerkt plan om de pensioenen jaarlijks te verhogen.

Inhaalindexaties kunnen worden toegekend in een situatie van reserveoverschot en over maximaal de laatste 5 jaar.

Niet verleende toeslagen t.o.v. de loonontwikkelingen hebben zich sinds 2016 als volgt voltrokken:

In %	2019	2018	2017	2016
Indexatie per 1 januari	0.0%	0,0%	0,0%	0,0%
Loonontwikkeling	2,00%	1,75%	1,25%	1,40%
Verschil	-2,00%	-1,75%	-1,25%	-1,40%

Overige schulden en overlopende passiva (7)

(* € 1.000)	2018	2017
Verzekeringsmaatschappijen	-	15
Premies	-	55
Derivaten	17	-
Overige schulden	4	4
Stand per 31 december	21	74

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

4.5.7 Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

De volledig in herverzekering gegeven risico's zijn de risico's van overlijden met betrekking tot het wezenpensioen, de verzekering van het risicokapitaal en de risico's van arbeidsongeschiktheid met betrekking tot de premievrijstelling. De aan de herverzekeraar verschuldigde premie komt ten laste van het fonds. Met de herverzekeraar is een (technische) winstdelingsregeling overeengekomen. Deze winstdeling loopt over de periode 2016 tot en met 2020. Gezien de schadegevallen die nog zouden kunnen ontstaan is het thans niet mogelijk de verwachte winstdeling betrouwbaar in te schatten. Op basis van voorlopige cijfers over deze bedraagt de winstdeling 281.

4.5.8 Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen.

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op de opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

Het tekort op FTK-grondslagen is als volgt:

(* € 1.000)	2018		2017
Voorziening pensioenverplichtingen	45.881	(a)	41.117
Buffers:			
S1 Renterisico	2.855		2.764
S2 Risico zakelijke waarden	7.535		6.678
S3 Valutarisico	1.825		1.748
S4 Grondstoffenrisico	-		-
S5 Kredietrisico	2.543		2.201
S6 Verzekeringstechnisch risico	2.216		2.490
S10 Actief beheer risico	192		171
Correlatie effect	-6.127		-6.017
Totaal S (vereiste buffers)	11.039	(b)	10.035
Vereist	56.920	(a+b)	51.152
Aanwezig vermogen	44.277		41.999
Tekort	-12.643		9.153

Bij de berekening van de buffers past het fonds de standaardmethode toe. Voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische asset mix.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- ✓ Beleggingsbeleid;
- ✓ Premiebeleid;
- ✓ Herverzekeringsbeleid;
- ✓ toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in periodiek door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's.

Onderstaand de mandaten:

Beleggingscategorie	Mandaat	Stijl
Matching portefeuille		
<i>Staatsobligaties / LDI fondsen</i>	<i>BNP</i>	<i>passief</i>
Beleggingscategorie	Mandaat	Stijl
Return portefeuille		
Vastrentende waarden		
<i>High Yield obligaties</i>	<i>BNP</i>	<i>actief</i>
<i>Emerging market debt</i>	<i>BNP</i>	<i>passief</i>
Zakelijke waarden	BNP	passief

Marktrisico

Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en omvat het prijs(koers)risico, valutarisico en het renterisico. De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op regelmatige basis beheerst door het dagelijks bestuur in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overall-marktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie. In aanvulling hierop kan het prijrisico worden gehedged door het gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

De segmentatie van de aandelen naar sectoren en regio's is als volgt:

	2018	2017
Aandelen (sectoren)		
Consumentenproducten	5.733	5.712
Financiële instellingen	3.537	3.902
Communicatie	1.926	1.930
Technologie	1.756	1.747
Industrie	1.514	1.713
Energie	1.260	1.280
Overig	1.606	1.713
	17.332	17.997

	2018	2017
Aandelen (regio)		
Noord Amerika	7.733	8.034
Europa, euro	4.061	4.153
Europa, non-euro	3.578	3.717
Azië	823	894
China	531	555
Latijns-Amerika	231	242
Afrika	138	152
Overig	237	250
	17.332	17.997

Actief beheer risico

Het actief beheer risico als onderdeel van het vereist eigen vermogen heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nagestreefde portefeuille. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de (deel) portefeuille vastgelegde benchmark.

Valutarisico

Het totaalbedrag dat niet in euro's is belegd bedraagt ultimo jaar circa 16.106 (2017: 16.719).

De beleggingen in vreemde valuta kunnen per categorie als volgt worden gespecificeerd:

(* € 1.000)	2018	2017
GBP	2.206	2.305
JPY	127	135
USD	9.984	10.371
Overig	<u>3.789</u>	<u>3.908</u>
	16.106	16.719

Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen verandert als gevolg van ongunstige veranderingen in de marktrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

(* € 1.000)	2018	2017
Duration vastrentende waarden (excl. derivaten)	18,2	18,3
Duration totale beleggingen (incl. derivaten)	17,0	15,9
Duration pensioenverplichtingen	34,3	33,0

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur) daalt, de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Ultimo december 2018 is het renterisico voor 40,0% afgedekt op basis van de marktwaarde. Het fonds heeft expliciet ervoor gekozen om afdekking te baseren op marktwaarde.

Renteafdekking vindt plaats door middel van beleggingen in LDI fondsen.

Kredietrisico

Het kredietrisico, dat wordt gelopen met betrekking tot de financiële instrumenten, bestaat uit het mogelijke verlies dat zal ontstaan wanneer de tegenpartij in gebreke blijft haar contractuele verplichtingen na te komen. Dit risico wordt in beginsel beperkt door te beleggen in obligaties en leningen op schuldbekentenis, en door gebruik te maken van kredietlimieten per bedrijfstak en per tegenpartij.

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende	2018	2017
---	------	------

portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven: (* € 1.000)

AAA	7.092	6.863
AA	9.227	7.176
A	322	370
BBB	556	659
<BBB	1.915	1.766
Geen rating	784	477
	19.896	17.311

(Her)verzekeringsovereenkomsten worden alleen aangegaan met onder toezicht staande Nederlandse verzekeraars of internationale herverzekeraars met een rating van tenminste A.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

Inzake het liquiditeitsrisico kan het volgende worden gemeld:

- ✓ De eerste jaren zullen de inkomende premies het niveau van de uitkeringen ver overtreffen;
- ✓ Ultimo 2018 zijn er voldoende beleggingen die onmiddellijk zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's)

De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden en arbeidsongeschiktheid.

Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van de prognosetafel AG 2018 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het fonds nog geen voldoende voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit. Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Toeslagrisico (actuariële risico's)

De mate van toeslagverlening wordt jaarlijks door het bestuur vastgesteld en is afhankelijk van de financiële positie van het pensioenfonds. Er wordt geen ex-ante maatstaf voor de toeslagverlening gehanteerd. Het bestuur zal in zijn beoordeling onder meer betrekken:

- ✓ De financiële positie van het fonds en de eisen die de Pensioenwet daaraan stelt in het algemeen, én
- ✓ De beleidsdekkingsgraad van het fonds en de vrije reserve van het fonds in het bijzonder.

Met betrekking tot de mate van de feitelijke toekenning hanteert het bestuur de onderstaande beleidsstaffel als leidraad :

- ✓ Bij een dekkingsgraad van meer dan de bovengrens wordt een volledige toeslag toegekend.
- ✓ Bij een dekkingsgraad van meer dan 110% maar minder dan de bovengrens wordt de toeslag lineair geïnterpoleerd.
- ✓ Bij een dekkingsgraad van 110% of minder wordt geen toeslag verleend.

De bovengrens wordt jaarlijks vastgesteld zodanig dat deze voldoet aan de eis van toekomstbestendigheid.

Feitelijke toekenning van toeslagen zal altijd eerst plaatsvinden na een daartoe door het bestuur genomen besluit. Bovendien wordt er door het fonds geen reserve aangehouden om in de toekomstige toeslagen te kunnen toekennen. De toeslagen wordt derhalve gefinancierd uit de groei van het vermogen ten opzichte van de verplichtingen.

In lijn met de toeslagenmatrix is het (voorwaardelijke) toeslagbeleid vastgelegd in het pensioenreglement.

Het bestuur houdt zich het recht voor om het toeslagbeleid aan te passen. Toekomstige wijzigingen zijn verbindend voor alle deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden.

Actief beheer risico

Het actief beheer risico als onderdeel van het vereist eigen vermogen heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nagestreefde portefeuille.

De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de (deel)portefeuille vastgelegde benchmark

Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Dit betreft per 31 december 2018 de volgende posten:

(* € 1.000)	2018
PARVEST BOND WORLD HIGH YIELD I CA	1.260
PARVEST BOND WORLD EMERGING I CAP	1.097
PARVEST BOND WORLD I CAP	1.016
Netherlands Government 0.75 150727	1.013
BNP PARIBAS LDI SOLUT 15 20Y EUR	1.084
BNP PARIBAS LDI SOLUT 20 25Y EUR	2.328
BNP PARIBAS LDI SOLUT 25 35Y EUR	3.181
BNP PARIBAS LDI SOLUT 35 50Y EUR	8.547
BNPP EASY MSCI EUROPE EX CONTROV WEAPONS	7.762
BNPP EASY MSCI NORTH AMERICA TR PRIV C	7.798
MSCI EMERGING MKT EX CONTROVERSI WEAPONS	1.772

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van leningen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

Gevoeligheid

De buffer voor het renterisico moet een daling van de rentetermijnstructuur, de rente waarmee de verplichtingen contant worden gemaakt, kunnen opvangen. Deze daling komt overeen met een stijging van de TV van 5.711. Daartegenover mag echter rekening gehouden worden met een daling van de actuele rente van de obligaties. Deze daling leidt tot een stijging van de obligaties met 2.855. De stijging van de TV eigen risico overtreft de stijging van de obligaties met 2.855. De benodigde buffer voor het renterisico bedraagt diensgevolge 2.855.

4.5.9 Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen tussen het fonds en de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders.

Transacties met bestuurders

De bestuurders genieten geen beloning.

Er zijn geen leningen verstrekt aan bestuurders noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Inzake de uitvoeringsovereenkomst tussen fonds en werkgever met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling is het volgende relevant:

- ✓ De Werkgever is verplicht deelnemers bij het fonds aan te melden en bij uitdiensttreding af te melden en de voor uitvoering benodigde gegevens en mutaties in deze gegevens aan het fonds te leveren.
- ✓ Mutaties in het deelnemersbestand worden door de Werkgever periodiek aan het fonds doorgegeven.
- ✓ De Werkgever informeert het fonds wie als rechtsgeldige vertegenwoordiger van de deelnemersraad optreedt voor de betrokken deelnemers bij een wijziging van het pensioenreglement.
- ✓ De Werkgever informeert het fonds binnen 10 dagen over een wijziging van de pensioenovereenkomst. De informatie dient schriftelijk te worden verstrekt en een volledige opsomming te bevatten van de overeengekomen wijzigingen.

4.5.10 Toelichting op de staat van baten en lasten

Premiebijdragen van werkgever en werknemers (8)

(* € 1.000)	2018	2017
Werkgever	1.975	1.811
Werknemers	988	906
	2.963	2.717

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 22,0% (2017: 22,0%) van de som van de pensioengrondslagen.

Kostendeekkende premie

(* € 1.000)	2018	2017
Zuiver kostendeekkende premie	3.509	4.139
Gedempte premie	1.894	2.162
Ontvangen pensioenpremie	2.963	2.717

De door het fonds ontvangen pensioenpremie van 2.963 is hoger dan de conform de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABtN) vastgestelde gedempte premie. Hiermee wordt voldaan aan de in de Pensioenwet beschreven vereisten. De ontvangen premie is dus kostendeekkend geweest.

Samenstelling zuiver kostendeekkende premie en feitelijke premie:

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	2.716
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	793
3. Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	-
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	-
5. Kostendeekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	3.509
6. Bijdrage aan herstel van de dekkingsgraad	546
7. Feitelijke premie = 5 + 6	2.963

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds (9)

(* € 1.000)	2018	2017
Herwaarderingsresultaten	-347	1.459
Intrest	35	-13
Kosten toegerekend aan beleggingen	-50	-29
	-362	1.417

Overige baten (10)

(* € 1.000)	2018	2017
Uitkering herverzekering	122	95
Winstuitkering herverzekering	-	-
	122	95

Pensioenuitkeringen (11)

(* € 1.000)	2018	2017
Ouderdompensioen	-159	-124
Partnerpensioen	-19	-18
Wezenpensioen	-1	-2
AO excedent	-2	-2
Afkoop	-10	-5
	-191	-151

Pensioenuitvoeringskosten (12)

(* € 1.000)	2018	2017
Diverse	1	-
	1	-

Voor rekening van het fonds komen de kosten van beheer van het fonds De overige met de uitvoering van de pensioenregeling verband houdende kosten, daaronder mede begrepen de kosten van aan het fonds of de werkgever uitgebrachte adviezen omtrent de inhoud van de pensioenregeling, de werkzaamheden verricht door de accountant, actuaris, administrateur, de kosten voor de benodigde communicatie naar deelnemers toe en de kosten die gemaakt worden door het Bestuur, zijn voor rekening van de werkgever.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds (13)

(* € 1.000)	2018	2017
Toename		
- Benodigde interest	-113	-87
- Benodigd voor pensioenopbouw	2.568	3.070
- Waardeoverdrachten	-199	-31
Afname		
- Uitkeringen en uitvoeringskosten	-181	141
Wijziging		
- Wijziging markttrente	3.316	-479
- Overige mutaties	-60	4
- Technisch resultaat	55	47
- Wijziging overlevingstafels	-622	-
	4.764	2.383

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De benodigde rentetoevoeging aan de voorziening over 2018 is gebaseerd op de eerstejaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2017 van -/- 0,260% (2017: RTS 31 december 2016: -/- 0,217%).

Onttrekking uit voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.

Onttrekking uit voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging overige actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor de gehele bevolking als voor de populatie van het fonds.

De vaststelling van de toereikend van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien. Voor de gehanteerde actuariële grondslagen wordt verwezen naar hoofdstuk 4.5.3.

Saldo overdracht van rechten (14)

(* € 1.000)	2018	2017
Inkomende waardeoverdrachten	-	-
Uitgaande waardeoverdrachten	-205	-44
	-205	-44

Mutatie herverzekeringdeel technische voorzieningen (15)

(* € 1.000)	2018	2017
Mutatie boekjaar	99	-197

Overige lasten (16)

(* € 1.000)	2018	2017
Premie herverzekering	-149	-154

De volledig in herverzekering gegeven risico's zijn de risico's van overlijden met betrekking tot het wezenpensioen, de verzekering van het risicokapitaal en de risico's van arbeidsongeschiktheid met betrekking tot de premievrijstelling. De aan de herverzekeraar verschuldigde premie komt ten laste van het fonds. Met de herverzekeraar is een (technische) winstdelingsregeling overeengekomen. Deze winstdeling loopt over de periode 2016 tot en met 2020. Op basis van voorlopige cijfers bedraagt de winstdeling over de periode 2016 tot en met 2018 281.

Aantal personeelsleden

Bij het fonds zijn geen werknemers in dienst.

Bezoldiging bestuurders

De bestuurders ontvangen geen bezoldiging.

Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

4.5.11 Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming is nader uitgewerkt in de ABtN.

Het voorstel is opgenomen in hoofdstuk 4.3.

4.5.12 Gebeurtenissen na balansdatum

Herstelplan 2019

Omdat de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2018 (101,1%) nog steeds ruim onder het vereist eigen vermogen ligt is er sprake is van een reservetekort. Het fonds is hierdoor verplicht uiterlijk 1 april 2019 een actualisatie van het herstelplan in te dienen bij DNB. Stichting Pensioenfonds B&S heeft een geactualiseerd herstelplan ingediend bij DNB op 29 maart 2019 met een herrapportage op 11 juni 2019. Hieruit blijkt dat herstel binnen een periode van 10 jaar kan plaatsvinden. DNB heeft op 20 juni 2019 ingestemt met het ingediende herstelplan.

Dordrecht, 26 juni 2019

Stichting Pensioenfonds B&S

Mevr. C.C.E. Neele	Voorzitter
M. Kampers	Vice voorzitter
C.H.P. Stamkot	Secretaris
O.M.H Amerongen	Vice secretaris

5 OVERIGE GEGEVENS

5.1 **Actuariële verklaring**

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds B&S te Farmsum is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2018.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds B&S, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de fondsmiddelen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 221.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 7.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte administratieve

basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet met uitzondering van de artikelen 131 (minimaal vereist eigen vermogen), 132 (vereist eigen vermogen) en 133 (dekking door waarden).

Met betrekking tot het toeslagbeleid merk ik op dat op basis van de uitkomsten van de haalbaarheidstoets het fonds op lange termijn weliswaar de ondergrens van haar toeslagambitie lijkt te kunnen waarmaken, maar dat op korte termijn de mogelijkheden om toeslagen te kunnen geven naar verwachting beperkt zullen zijn.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen. Deze situatie bestaat voor drie achtereenvolgende jaareinden.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds B&S is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Purmerend, 26 juni 2019

Mw A. Plekker AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V

5.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan het bestuur van Stichting Pensioenfonds B&S

VERKLARING OVER DE JAARREKENING 2018

ONS OORDEEL

Wij hebben de jaarrekening 2018 van Stichting Pensioenfonds B&S (hierna ook: "het pensioenfonds") te Gemeente Delfzijl gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds B&S op 31 december 2018 en van de staat van baten en lasten over 2018 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2018;
2. de staat van baten en lasten over 2018; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

DE BASIS VOOR ONS OORDEEL

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds B&S zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

MATERIALITEIT

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op € 221.000. De materialiteit is vastgesteld op basis van een percentage van 0,5% van de som van het stichtingskapitaal, de reserves en technische voorzieningen. Wij hebben voor deze grondslag gekozen gelet op het feit deze bepalend is bij de berekening van de (beleids-)dekkingsgraad. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn. Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 7.000 rapporteren, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

DE KERNPUNTEN VAN ONZE CONTROLE

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
<p>Waardering van beleggingen</p> <p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds.</p> <p>In de toelichting op de balans per 31 december 2018 heeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingmethoden en belangrijke veronderstellingen voor waardering van de beleggingen uiteengezet.</p> <p>De beoordeling van de reële waarde van de beleggingen is significant voor onze controle.</p>	<p>Onze controlewerkzaamheden omvatten onder andere het:</p> <ul style="list-style-type: none"> • beoordelen van de monitoring door het bestuur van de uitvoering van het beleggingsbeleid door de vermogensbeheerder; • beoordelen van de waarderinggrondslagen en de bij de toepassing daarvan gemaakte aannames en schattingen; • beoordelen van de juiste waardering van de beleggingen door deze te valideren met externe prijsinformatie; • vaststellen dat de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen in overeenstemming met de verslaggevingsregels in de jaarrekening zijn opgenomen.
<p>Waardering van de technische voorzieningen</p> <p>De technische voorzieningen, waaronder de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds, zijn gevormd ter dekking van de belangrijkste verplichtingen van het pensioenfonds.</p> <p>In de toelichting op de jaarrekening geeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderinggrondslagen weer.</p>	<p>Bij de controle van de adequate waardering, waaronder de toereikendheid van deze voorziening, hebben wij gebruik gemaakt van de uitkomsten van de werkzaamheden van de certificerende actuaris. Om dit te kunnen doen hebben wij onder andere instructies gegeven aan de certificerende actuaris en zijn de bevindingen en het certificeringsrapport door ons met hem besproken.</p> <p>Door ons is tevens nagegaan of:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de administratieve basisgegevens van deelnemers, slapers en pensioengerechtigden, die door de certificerende actuaris worden gehanteerd bij het certificeren van de actuariële berekening van de technische voorziening voor pensioenverplichtingen, in alle van materieel van belang zijnde aspecten juist, volledig en in overeenstemming met de pensioenregelingen door de uitvoeringsorganisatie zijn opgesteld; • de toegepaste methodiek ter bepaling van de voorziening aanvaardbaar is, gegeven de karakteristieken van de verzekerde risico's;

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
	<ul style="list-style-type: none"> • de door het bestuur gebruikte aannames en schattingen in overeenstemming zijn met de gekozen actuariële grondslagen, voldoende zijn onderbouwd en juist zijn toegepast; • de interne beheersing met betrekking tot de volledigheid van de aangesloten werkgevers en deelnemers is geborgd; • de interne beheersing met betrekking tot mutatieverwerking in de pensioenadministratie is geborgd.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit het bestuursverslag en de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN HET BESTUUR MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW). In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om het pensioenfonds te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

ONZE VERANTWOORDELIJKHEDEN VOOR DE CONTROLE VAN DE JAARREKENING

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van het pensioenfonds;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door de beheerder en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een pensioenfonds haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Rotterdam, 26 juni 2018

MAZARS ACCOUNTANTS N.V.

drs. C.A. Harteveld RA